

אתר דעת - מכללת הרצוג

דגמי השאלה הכפולה והמשולשת במקרא ובאגריטית להסתעפויותיהם

מאת

יצחק אבישור

הקדמה

במקרא מצויים דגמים רבים ושונים של שאלות כפולות הנבדלים זה מזה במלות השאלה. הבולט מכולם בכמותו ובניסוחו הוא הדגם שהשאלה הראשונה שלו פותחת בה' השאלה והשניה פותחת במלת השאלה "אם"; היינו, הדגם הידוע ה...אם... במחקר זה נבדוק בדיקה מפורטת את הדגם הסגנוני הזה ונבחין בניואנסים השונים שבדרכי ההבעה בו. נראה שדגם זה אינו אחד ואינו אחיד, אלא מצויים וריאנטים של הדגם במקרא שמספרם מגיע לשנים עשר, המהווים דרכי הבעה מגוונות של השאלה הכפולה. בכך נסתור את דעת החוקרים המנסים לתקן את הנוסח של המסורה כדי לשעבדו לדגם אחד ויחיד. נראה גם שקיימת תופעה מענינת בריטוריקה המקראית והיא תופעת סדרת שאלות כפולות עוקבות בצירופי דגמים. כמו כן נצביע על הדרך שבה הפכה שאלה כפולה ריטורית לשאלה משולשת ריטורית משני סוגים: הסוג הראשון שבו נתוספה שאלה לדגם ה...אם... או לואריאנטים שלו, הפותחת באותן מלות שאלה ויוצרת דגם של שלוש שאלות ריטוריות בוריאציות שונות. הסוג השני ובו נתוספה שאלה הפותחת באחת המלים: "למה" "מדוע", "כי", "הלא", ויוצרת דגם של שאלה ריטורית משולשת מנומקת, המצויה אף היא בוריאציות שונות. כמו כן נסתייע בדיונינו בשאלות הכפולות והמשולשות, המצויות בספרות האגריטית ואולי על פיהן ננסה לקבוע מה מוקדם ומה מאוחר במקרא.

* חובה בעינינו היא לי לתודות למורי פרופ' ש. א. לינבשטם על הערותיו.

השאלה הכפולה

הדגם ה... א.א.

על קיום הדגם הסגנוני של השאלה הכפולה במקרא, אשר הראשונה פותחת בה' השאלה והשנייה פותחת במלת השאלה "אם"; הצביעו לה'אשונה פרשני המקרא; והמדקדקים? העבריים בימי הביניים. מאז הוא מחקר בספרי הדקדוק, התחביר והמילונים של העברית המקראית ובמקצת בפירושים לספרי המקרא השונים. בחינה מדוקדקת ומפורטת שבחנו בה את פסוקי הדגם הוזה מראה, שדגם זה אינו אחד ואינו אחיד, אלא הוא אחד כשרשרת דגמים ובשלשלת ההתפתחות של השאלה הכפולה שתדון להלן. הוא אחיד רק מבחינת דפוס השאלה הכפולה, ואילו מבחינת טיב השאלות הוא רב מבעים שיש להבחין בניואנסים השונים והדקים שלו. מיון כללי לשאלות המצויות בדגם זה, ע"פ טיב השאלות, מראה שמצויים שני סוגים של שאלות: שאלות "אמיתיות" ושאלות "מדומות". חלוקה זו כמעט חופפת להופעת השאלות הללו בסוגים הספרותיים של המקרא. השאלה "האמיתית", הדורשת אינפורמציה מהנשאל, מופיעה רק בחלקים הפרחאיים שבמקרא ואין היא מופיעה כלל בחלקים הפזיטיים. לעומת זאת השאלה "המדומה", שהנה ריטורית, מופיעה בעיקר בחלקים הפזיטיים שבמקרא, אע"פ שאינה נעדרת לגמרי בחלקים הפרחאיים: בהקבלה לכך בספרות האוגריתית שרובה פזיטית מצויות בה בעיקר השאלות "המדומות"; הריטוריות.

הבסוג זה בולט הדגם שבו מוצגות שתי שאלות אלטרנטיביות לנשאל ועל "שאלת ברירה" זו מתבקש הנשאל להשיב תשובה, בניגוד לשאלה הריטורית:

1. רשימה בתרבה מקומות, ראה במיוחד בפירושו לירמיהו י"ד, כב: "כל תמיהה הכפולה הראשונה בה"א והשנייה באם כגון: הבמתנים אם במבצרים (במדבר י"ג, י"ט) הטובה היא אם רעה (שם) המאוס מאת אלה יהודה אם בציון געלה נשך (ירמיהו י"ד, י"ט), והשנה דבריו הקצרים לירמיהו כ"ג, כד.
2. ראה: ר' יונה אבן גבאי, ספר הרקמה, הוציא לאור מיכאל וילנסקי, מהדורה שנייה, הוצאת האקדמיה ללשון העברית ירושלים, תשכ"ד, כרך א' עמ' ש"ט; ואת השלמת דבריו "בספר השורשים" בתרגום ר' יהודה אבן תיבון מהדורת ב"ג באכפר, ברלין חר"ו, עמ' 35, 36; אגרת ר' יהודה בן קוריש, מהדורת משה כץ, דביר, תשי"ב עמ' קב-קג.
3. לענן המינוח לשאלות אלו ראה: ד. ילין, כתבים נבחרים, ב. קריית ספר, הרצוג, עמ' 4-3.

אתר דעת - מכללת הרצוג

דגמי השאלה הכפולה

[3]

בדגם זה ישנן וריאציות שונות הנבדלות זו מזו. בויקת השאלה השנייה לשאלה הראשונה: אם לא... והשאלה השנייה היא: "אם לא" (בראשית כ"ו, כ"א) "הַאֲתָה זֶה בְּנִי עֶשָׂו" "הַכֶּתֶתֶתְּ בְּנֶךָ הַיָּחִיד הַזֶּה עִמָּךְ וְעִמִּי וְעִמֵּי הַנְּשִׂאִים אֲשֶׁר לְעִמָּן" (בראשית ל"ב, ה.) "אֵלֶּה הֵן שְׁאֵלוֹת יְשִׁירֹת הַמוֹפְעוֹת לִנְשָׂאֵל תּוֹךְ צְפִיהַ: לַתְּשׁוּבָה. לַעֲזֻמַּת אֱלֹהִים; יִשְׁנָן בְּאוֹתוֹ דָּגֵם שְׁאֵלוֹת בְּלַת־יְשִׁירוֹת כְּמוֹ: "לְמַעַן אֲפַטֵּן: הַיֵּלֶךְ בְּחוֹרְתֵי-סָא" אִם לֹא " (שמות ט"ז, ד) וְהָיָה לְמַעַן יִשְׁאַלְךָ הָאֱלֹהִים וְעָמַדְתָּ בְּשִׁאלָה הַשְּׁנִייה בְּוִיקָה וְחֵלּוֹת מוֹחֲלֶטֶת כְּשִׁאלָה הָרִאשׁוֹנָה וְהַיָּחִיד אֵינָה מוֹבְנַת בְּלַעֲדִיהָ: הַשְּׁאֵלָה הַשְּׁנִייה מַתְבַּסֶּסֶת עַל הַתּוֹכֵן הַנּוֹאֵמֵר בְּשִׁאלָה הָרִאשׁוֹנָה וְהִיא מְצִיגָה רַק אֶת הַשְּׁלִילָה כַּאֲלֵטְרַנְטִיבָה.

2 דגם קרוב מאד לדגם הקודם הוא הדגם שבו בשאלה השנייה, האלטרנטיבית; מופיעה ליק מלת השאלה "אם", מלת השלילה "אין", העומדת בויקה עם הדוקה אל מלת החיוב "יש" שבשאלה הראשונה. כמו: "בְּשִׁאלָה הָרִאשׁוֹנָה: "וְהָיָה לְמַעַן יִשְׁאַלְךָ הָאֱלֹהִים וְעָמַדְתָּ בְּשִׁאלָה הַשְּׁנִייה בְּוִיקָה וְחֵלּוֹת מוֹחֲלֶטֶת כְּשִׁאלָה הָרִאשׁוֹנָה וְהַיָּחִיד אֵינָה מוֹבְנַת בְּלַעֲדִיהָ: הַשְּׁאֵלָה הַשְּׁנִייה מַתְבַּסֶּסֶת עַל הַתּוֹכֵן הַנּוֹאֵמֵר בְּשִׁאלָה הָרִאשׁוֹנָה וְהִיא מְצִיגָה רַק אֶת הַשְּׁלִילָה כַּאֲלֵטְרַנְטִיבָה." (שמות ט"ז, ד) "אֵם אֵין" (שמות ט"ז, ד) וְהָיָה לְמַעַן יִשְׁאַלְךָ הָאֱלֹהִים וְעָמַדְתָּ בְּשִׁאלָה הַשְּׁנִייה בְּוִיקָה וְחֵלּוֹת מוֹחֲלֶטֶת.

3 דגם אחר המפתח יותר את השאלה השנייה הוא הדגם שבו אחר מלת השאלה "אם" מופיע פועל המבטל את האמור בשאלה הראשונה כמו: "הַאֲסִיף עוֹד לְצֵאת לְמִלְחָמָה עִם" אִם אֲחֻדֵּל " (שופטים כ"ב, כח) "הַאֲחֻדֵּל עַל רַמַּת גִּלְעָד לְמִלְחָמָה" אִם אֲחֻדֵּל " (מלכים א' כ"ב, ו)

4. ראה גם דברים י"ג, במקום זה מקבלת השאלה אוסי ריטורי מסוים בגלל אוסיו התסתי דרשני של הסכסס. בדרך כלל בכל המקומות הגיל נוסח השאלה הכפולה הינו קצר מאד, אך יש ונוסח השאלה הראשונה מתארך כמו שאנו מוצאים בשופטים ב', כב. התרחבה חלה כנראה גם כאן בגלל אוסיו הדרשני של הסכסס. על ההבחנה בין שאלות ישירות ובלתי ישירות כעברית בחשואה לספות אחרות ראה § 150 i Gesenius—Kautsch, Hebrew Grammar

5. השוה את הנוסח הקצר של השאלה; שם, פסוק כב. ו. א. ג. ח. ט. י. יא. יב. יג. יד. טו. טז. יז. יח. יט. כ. כא. כב. כג. כד. כה. כו. כז. כח. כט. ל. לא. לב. לד. לו. לז. לח. לט. מ.

6. אותה שאלה מופיעה עוד פעם באותו פרק פסוק טו, בשינוי קל מיתיד לרבים. השוה את הסכסס המקביל בדה"ב י"ח, ה' יד.

לשתי השאלות שנשטמרו מדגם זה יש להן ענין משותף – היותן "שאלת אורקל", לפני יציאה למלחמה. הדפוס הסגוני הזה עושה רושם של נוסח קבוע של "שאלת אורקל" לעתות מלחמה. אך קיומם של וריאנטים בענין זה אינו מאפשר קביעה מוחלטת בוודאות.⁷

4. דגם אחר המפתח עוד יותר את השאלה השניה ומשווה אותה בגדלה לשאלה הראשונה הוא הדגם שבו השאלה השניה, האלטרנטיבית, מנוסחת בניסוח ניגודי מלא ומדויק לשאלה הראשונה. מדגם זה מצויות חמש שאלות במקרא כמו:

"הַמַּעַט הָרָא	אִם רָב" (במדבר י"ג, יח)
"הֲלֵנוּ אִתָּהּ ॥	אִם לְצָרֵינוּ (יהושע ה', יט) 8

ב. השאלה "המדומה"

כאמור לעיל, השאלה הכפולה "המדומה", הריטורית, מופיעה בעיקר בחלקים הפיוטיים שבמקרא וכן מעט בחלקי פרוזה שיש בהם סממנים פיוטיים, ומשום כך חלים עליה חוקי תקבולת הצלעות האופינית לשירה המקראית. שאלות ריטוריות המופיעות בפרוזה המקראית הן מועטות, כמו:

"הַמֶּלֶךְ תְּמַלֵּךְ עֲלֵינוּ	אִם מְשׁוּל תְּמַשֵּׁל בָּנוּ (בראשית ל"ז, ח)
"הֲרַב רָב עִם יִשְׂרָאֵל	אִם נִלְחַם נִלְחַם בָּם" (שופטים י"א, כה)
"הָאֵכוּל אֲכַלְנוּ מִן הַמֶּלֶךְ	אִם נִשְׂאתָ נִשְׂא לָנוּ (שמואל ב' י"ט, מג) 9

השאלות הריטוריות שבשירה המקראית הן רבות ומופיעות רובן בתקבולת גרדפת כמו:

"הֲיִתְפָּאֵר הַנְּרִן עַל הַחֲצִב בּוֹ	אִם יִתְגַּדֵּל הַמַּשׂוֹר עַל מְנִיפוֹ (שעיהו י"ט, טו) 10
---	--

7. ראה למשל "שאלת אורקל" המופיעה בדגם ה... ה... כש"מ"א י"ד, לו, וכדגם אסס... ה... שם ל', ח (ראה להלן) או אפילו רק בה' השאלה שם כ"ג, כ, יב.
8. ראה גם במדבר י"ג, יט (פעמיים), כ. כ.
9. יש לשים לב להכפלת הפועל ע"י הקדמת המקור בשתי צלעות השאלה, בכל שלוש השאלות, תופעה זו מצויה בשאלות אוגריות, ראה להלן.
10. פס"ר // דל, השוה גם הפסארת // כרי גדל שם, שם יב. כן מצומדים שני השורשים בדרך איתו מקשר "הגדל ה והגבורה והתפארת" (דברי הימים א' כ"ט, יא) וכן בדרך הסמיכות "ראת יקר תפארת גדלתו" (אסתר א', ד)

החקר אלוה תמצא ייחודי... אם עד תכלית שני תמצא יי (איוב
 . ישובן שתי הצלעות נמצא ביטוי המגביר את האפקט הריטורי בשאלות כמו
 הביטוי "נאם ה'":

ה' העל אלה לא אפקד נאם ה' אם בני אשר כזה לא תתקם
 נפשי (ירמיהו ה', כט).

"האזני לא תירא נאם ה' אם מפני לא תחילו" (ירמיהו ה', כב) 14
 ושביטור דומה מופיע בסוף כל צלע משתי הצלעות, כמו:

"האזני אשכיר ולא אוליד ייחודי... יאמר ה' ייחודי...
 ייחודי... אמר אלהיך" (ישעיהו ס"ו, ט).

ישנן גם שאלות כפולות ריטוריות בתקבולת משלימה כמו:
 "הטוב כי יחקר אתכם אם קהתל באנוש תהתלו בו" (איוב י"ג, ט).

השאלות "אמיתיות" ושאלות "מדומות" הנה תניית לשאלה "האמיתית",
 הן מבחינה הגיונית והן מבחינה ספרותית. מבחינה הגיונית השאלה "האמיתית"
 תופסת מקום בחיי המעשה והיום יום של האדם, ואילו השאלה הריטורית
 הנה מופשטת ומקומה בחיי-החברה מפותחים. מבחינה ספרותית נראה
 שאפשר להצביע על הדרך של המעבר משאלה אמיתית לשאלה ריטורית:
 כאמור, השאלה "האמיתית" מופנית לשאל לשם תשובה, ובדרך כלל נתנת
 התשובה ע"י הגשאל, ואילו בשאלה "המדומה" אין השואל נוקק לתשובת
 השאל כי התשובה ידועה לו וברורה מאליה. נראה שיש לגישאלות בנייים כמו:
 "המשל בכם שבעים איש כל בני... אם משל בכם איש אחד" (שופטים
 ירבעם... ט, ב).

11. תמצא // תקבולת שבשתי צלעותיה מופיעה אותה מלה מצויה באגונית (ראה למשל
 UT 1 V 51 2 אקת 31-32 ועוד) ובמקרא (ראה למשל תהלים א', ב; ח', ד; ט', יא; ליה,

טו; ל"ו, מ ועוד ועוד). ראה לאחרונה: M. Dahood, UF I (1969) pp. 30-31.

12. ראה גם ישעיהו כ"ז, ז; ירמיהו ג', ה; יחזקאל כ"ב, יד; עמוס ו', ב; תהלים ע"ח, כ; איוב
 ד', יז; ו', ל. ראה עוד דוגמאות נוספות להלן "בצירופי הדגמים" וב"שאלות משולשות".

13. אותה שאלה מופיעה ב"ת, ת ובדגם ה... ראה... ב"ת, ט. על חילופי הדגמים ראה להלן.

14. ירא // חיל, ראה גם זכריה ט"ה, ובחרו מורחב תהלים ב"ה, ה-ה.

15. יאמר / אמר על תקבולת מסוג זה, יקטל / קטל, ראה מ. ד. קאנטור, חרביץ י"ד (תש"ג)
 עמ' 9-10; 281-291. M. Held, A. A. Neumann Festschrift, Leiden, 1962.

[6]

יצחק אבישור

שאלה זו הינה סוגיטיבית: השואל שואל שאלה "אמיתית", ומצפה כביכול לתשובה, אך הצגת שאלת הברירה תוך עדיפות של דבר אחד על השני בצורה כה ברורה, גורמת לכך שלא ניתנת תשובה כלל, ובוה היא דומה, לשאלה ריטורית.

גם בוריאנט אחר של דגם השאלה הכפולה (ה... או... ראה להלן) גרמית אותה התופעה: ...

הטוב היתוך פהן לבית איש אחד או היתוך פהן לשבט ולמפקה ...

גם כאן שאלה סוגיטיבית והצגת הברירה אינה מתירה ספק שיש עדיפות מוחלטת להצעה השניה על הראשונה, ובכך הופכת שאלה "אמיתית" ל"ריטורית" שאינה נוקטת לתשובה, ואמנם לא ניתנת תשובה במפורש ...

במספר לא מבוטל של פסוקים מתוספת ו' למלת השאלה "אם" שבדגם ה... אם... ונוצר הדגם ה... ואם... הבעיה היא, אם הדגם ה... ואם... הנו אלוהו הדגם ה... אם... כפי שמצויין בספרי הדקדוק, התחביר והמילונים של העברית המקראית? או שמא שוני תחבירי זה מכיל גם שוני במשמעות העניינית? אמנם יש לטעון לטובת המזהים את הדגמים זהות מוחלטת; שקיימת שאלה אחת בשלושה נוסחים אשר: בשנים מהם הדגם ה... אס... ובשלישי ה... ואם... אף על פי כן נראה לנו שהשוני התחבירי כולל גם משמעות עניינית. בכל המקרים שמופיע דגם השאלה ה... ואם... הכונה בתוספת ה' היא הגברת חריפותה של השאלה. הריטורית השניה: השואל רצה לומר שאין השאלה השניה: הנה סתם נוסח; נדרף אחר; של השאלה הראשונה, אלא הינה הוכחה נוספת; בפי הטוען על הטענה שהובעה: בשאלה הראשונה. משום כך נראה שכרוב הדוגמאות הצלע השניה אינה עומדת בתקבולת מילולית; לשונית, לצלע הראשונה, אלא בתקבולת נרדפת רק מבחינה עניינית. כמו:

"הלבן מאה שנה יולד" ואם שרה הבת תשעים יולד" (בראשית י"ז, ט"ז)

15. ראה להלן בדיון על הדגם ה... או... שהיה גם הערה 14.
16. ראה הערה 13.
17. יולד / מלה תקבולה פעלים בקל / נפעל. ראה קסטור, האלה ענת עמי 38 ובעקבותיו M. Held, JBL LXXXIV (1965) pp 272-282.

השאלה השניה כאן אינה חוזרת על השאלה הראשונה, אלא מוסיפה עליה ומחריפה את הטענה שבה. אם התמיתה הראשונה קשה לתירוץ, אזי עם הטענה השניה תירוצה מוקשה על אחת כמה וכמה.

ספוקים נוספים יבהירו זאת:

"הלב דברים לא יענה
ואם איש שפתים יצדק" (איוב
38:15)

השאלה השניה מוסיפה טענה נוספת: בשאלה הראשונה טוען צופר: האם המדבר דברים רבים לא יקבל מענה? ואילו בשאלה השניה טוען: האם איש כזה יחשב לצודק? וזה לא נאמר בשאלה הראשונה.

וכך ניתן לפרש גם את השאלה:

"ההיתה זאת בימיכם
ואם בימי אבותיכם" (ירמיהו 18:20)

הנביא שואל את "הזקנים וכל יושבי הארץ" אם היתה התופעה הזאת בימיהם, והוא מחריף את טענתו בשאלה שניה: מפליגה, בשאלה, אם היתה התופעה הזאת בימי אבותם.¹⁸

הוריאנטים האחרים

הדגם ה... אס... נראה, בעיני פרשנים וחוקרים מסוימים כדגם אחד ויחיד

וכל שאלה שאינה מתאימה לדפוס זה "התאימה" לו ע"י תיקונים, בטענה שהטכסט של גוסה המסורה נשתבש, אך נראה לנו, שהפסוקים הבודדים שהציעו לתקנם, בשעבדם אותם לדגם ה... אס... אינם אלא חלק קטן מפסוקים רבים השייכים לדגם השאלה הכפולה, והם אינם אלא וריאנטים של הדגם ה... אס... וריאנטים אלה שמספרם רב, מאפשרים לנו, מצד אחד, לאושש את גוסה המסורה ומצד שני, לראות במקצת את התפתחותו של הדגם.

אפס... אפס... כנראה שהדגם הבסיסי של השאלה הכפולה לא היו בו סימנים אורטוגרפיים למלות או לאותיות שאלה, ושתי הצלעות שכללו שתי שאלות בוטאו ע"י אינטונציה.

כלומר מבחינה דקדוקית יש כאן "אלמנט אפס" שאלות מסוג זה נשתמרו בספרות האוגריתית וניתן להתחקות על שורשן בספרות המקרא.

בעלילת ענת מופיעות שתי שאלות כפולות עוקבות בלוח III – IV 45-47:

18. ראה שאלות נוספות בדגם זה: ישעיהו מ"ט, כד; ירמיהו י"ד, כב; יחזקאל י"ד, ד; איוב ה', ג; כ"ג, ג; ל"ד, י"ג. על איוב כ"א, ד, ראה להלן בדיון על הדגם ה... אס... מדוע...

טרד בעל במרימ צפנ

מש צנ[ה] 19 ועצר אדנה 20

גרשה 21 לכסא מלכה

לנחת 22 לכחת דרכתה 23

שאלות אלו מתרגמן קאטו לעברית בדגם השאלה ה... אם...

הגדה בעל ממרומי צפון

אם נפל גורו ואוניו נקטעו?

הגרשהו מכסא מלכותו

אם הורד ממושב ממשלתו? 24

שאלות אוגריות אלה אינן פותחות בה' השאלה כי בספרות האוגריתית בד"כ לא מצויה ה' השאלה, 25 וכידוע הופעתה מאוחרת. אך מה לגבי ספרות המקרא שיש בה ה' השאלה? היש בה שאלות מסוג זה? ניתן לדעתי למצוא עדות מסוימת לדגם זה במקרא, הן בחלקים הפרוזאיים והן בחלקים הפיוטיים שבו,

19. הה' הנה השלמתו של קאטו המסתמך על עיון בתצלום (מ.ד. קאטו, האלה ענת, ירושלים, תשי"א עמ' 83, להלן: האלה ענת) בדקתה של הרדנר (A. Herdner CTA p. 17) מבססת את דעת וירולו ואחרים הנורסים צצ, על אף שאין בטונון בפירוש המלה כמו "ציץ" העברי, היינו נור, כך מתרגמים גם: גינצברג (ANET p. 137) ודרייבר (G. R. Driver, Canaanite Myths and Legends Edinburgh 1956 להלן CML p. 87) לגבי דרייבר הטכסט אינו פגום והוא מעתיקי ללא פגם פגם (שם, עמ' 86).

20. קאטו מסתמך על וירולו בפירוש הבטוי ובוקתו לביטוי האכדי "אצר ש אונש", המורה על עבר שקטעו אזניו (האלה ענת, שם), גינצברג מתרגם נרצעו אזניו (ANET). היינו בשכיל אהמית עצר-רצע.

21. טרד // גרש, השווה גם UT VI: 49-2.

22. קאטו מפרש את המלה כמעל משורש ג ח ת וצורתו צורת העבר הסביל של הבגין הדגוש על לחיווק הפעולה, והוא מתרגמו הורד (האלה ענת, שם). אך הפרוש הזה אינו נכון כיון שהמלה כאן לא בה' לועית (כמו בטכסטים 52; 37; 68; 111; 18). אלא כאן המלה בה' חכית (ח') ומשמעה, כנראה, כמו המלה הסמוכה לה: כסא, מושב. כך תרגמו בשמות קרובים גינצברג (ANET שם), וכן דרייבר CML שם), וכן גורדון (UT עמ' 272). אולברייט רואה בצירוף, נחת כחל, הנוידיים ראה: W. F. Albright, JAOS 67 (1947) p. 4 226.

23. לענין משמעות המלה "דרכ" והתקבולת מלכ // דרכ ראה: M. Held, א"י, ט (ספר אולברייט) ירושלים, תשכ"ט עמ' 71 הערה 10 (להלן להל).

24. קאטו. האלה ענת עמ' 88.

25. קיומה של ה' השאלה באוגריתית מוטל בספק, כיון שהיא נמצאת, כנראה, רק פעם אחת בכל הטכסטים שנחנלו עד עתה, במלה "השלמ" (UT 20: 3). גם הופעה אחת זו אינה בטוחה, כיון שהיא מצויה בטכסט פגום. אי הופעת ה' השאלה, מעידה שהיא בוטאה ע"י אינונציה ולא היתה מרובגת מבהיגה אורטוגראפית. ראה גורדון (UT עמ' 127).

המעידה שהשאלות הכפולות, כמו השאלות הבודדות²⁶ בוטאו לראשונה ע"י אינטונציה. בספר שמואל טוען שאול כלפי בני ימינו טענה כפולה בשאלות שאין בהן יצוג של מלות שאלה:

”גם לְכַלְכֶּם יִתֵּן בְּן יִשְׂרָאֵל שְׂדוֹת וְכַרְמִים?”
 לְכַלְכֶּם²⁷ יִשִּׁים שְׂרֵי אֲלֵפִים וְשְׂרֵי מֵאוֹת (שמואל א כ"ב, ז)²⁸

גם בחלקים הפיוטיים של ספרות המקרא אנו מוצאים אותו דגם כמו:
 ”גם אֵתָּה חִלִּיתָ כְּמוֹנִי”
 אֵלַיִךְ נִמְשַׁלְתָּ” (ישעיהו י"ד, י).
 לדגם זה שייך גם הפסוק:

”בְּעֵינַי יִקְהַנּוּ”
 בְּמוֹקְשֵׁים יִקָּב אֶף” (איוב מ, כד)²⁹

26. חסרון ה' השאלה בכמה שאלות ידוע מוטן והצביעו עליו מפרשי המקרא והמדקקים העבריים בימי הביניים, אכן טרוק עמד על כך במחברתו ותרד"ק השלים זאת ב"ספר המכלול". הדוגמא הבולטת היא תפסת אותה שאלה בלי ה' השאלה ובה' השאלה באותו טרף: "אֵתָּה זֶה בְּנִיעֹשֶׁי" (בראשית כ"ז, כד), לעומת "אֵתָּה זֶה בְּנִי עֶשְׂרֵי" (שם, כא). ראה גם יחזקאל י"ז פסוק ט (בלי ה' השאלה), בהשוואה לפסוק י (בה' השאלה) ראה ד', ילין, כתבים בחרים ב', עמ' 84 - H.G. Mitchell, The omission of the inter-rogative Particle. Old Testament and Semitic studies in memory of W.R. Harper pp. 115-129.

27. הלי' של "לכלכם" בהקשר הענייני קשה: כיון שיוצא שהטענה אינה טענה במי שאל, אם הוא טוען שדוד מינה עליהם שרי אלפים ושרי מאות, ולפי הקשר העניינים גורשת הטענה שאם כולם מינה לשרי אלפים ושרי מאות. משום כך היו שהציעו על סמך הרגום הע' וכלכם (ראה BH), וכן ראה את ההצעה הראשונה למירוש הפסוק אצל דרייבר S. R. Driver, Notes on the Hebrew Text and Topography of the Books of Samuel, Oxford, 1913 p. 180. הוא, שהל' כאן מסתמט אקוסטיבי, היינו "את כולכם" כמו שהיא מצויה בכמה מקומות במקרא. ראה ההצעה השנייה של דרייבר (שם), ואת הדוגמאות והדיון שם עמ' 185). אפשר גם שהמלה "לכלכם" נגזרה מ"לכלכם" הראשון.

28. את הפסוק הזה מפרש מגל לא כשאלה אלא כמשפט קריאה של לעב ואירוניה, והוא מסב את המלה "גם" שבראש המשפט לא אל המלה הסמוכה, אלא אל "בן ישרי" הבא, אתר כף. (מ.ז. מגל, ספרי שמואל, קריית ספר ירושלים 1956 עמ' קע"ט). המלה "גם" כאן פוחתת שאלה כמו השאלה שהל' (ישעיהו י"ד, י) וכמו השאלות הפוחתות ב"הגם" (בראשית ט"ו, יג; שמואל א' י', יא; י"ב, טג; כד; מלכים א' י"ז, כ; תהלים ע"ח, כ; אסתר ז', ח ואולי אף איוב מ"א, א) (ראה להלן).

29. פסוק זה מעלה בעיות ענייניות, סגנוניות, תחביריות, דקדוקיות ולשוניות. מכתובה עניינית עולה קשייה לאיות תאור שייך הפסוק והאם הוא ונתנם את תיאור הבהמות או פוחתת במאור הליותן יש מפרשים המשייכים אותו לתאור הבהמות (ראה למשל מירושיתם של דרייבר - גרין וסוהרר לאיוב), ויש המשייכים לתיאור הליותן (ראה מירושיו של טור סיני לאיוב). ההתלבטות בקשייה זו נגזרה אחרונה עוד בפרשנות המסורתית העברית של ימי הביניים (ראה רלב"ג). בראה לנו שהפסוק שייך לפתיחה תיאור הליותן, הן מן הבחינה העניינית, בהיותו מתאר בע"ח בדמות דג, תיאור המציגי בהמשך פסוקים על הליותן ואין לו זכר בתיאור הבהמות, והן מן הבחינה הסגנונית, בהיות הפסוק כולל שני מושאים עוקפים הפוחתים באות היחס ב': "בעיניו", "במוקשים", צורה תחבירית הממשיכה בפסוקים האמים אחריו: "בזכה", "בבובל", "באפור", "בזוח". מכתובה סגנונית מעלה הפסוק קשייה האם הוא פסוק חזוי או פסוק שאלה אין מפרש האומר במפורש שהפסוק חזוי ולא פסוק שאלה. אלא יש מפרשים המתלמדים מן הקשייה ויש האומרים במפורש שהפסוק חזוי פסוק שאלה. לדעתנו אין ספק בכך, וזה על אף חסרונו של מלות שאלה או אחיזה שאלה. היו מפרשים שהציעו לחקן את נוסח הפסוק כדי להתאימו

[10]

יצחק אבישור

יש והדגם הזה מופיע בתוך סדרת שאלות הפותחות במלות שאלה מובהקות ומתקבל כחור כשאלה, כמו: **יִחְזְרוּ עִלְיָו תְּחָרִים**³⁰

יִחְזְרוּ בֵּין כְּנַעֲנִים³¹ (איוב מ', ל')

לשאלה מפורשת ולגרוס "מי הוא בעיניו יקתה" ... בסענה שהמלים "מי הוא" בשמנו מהמת דמיזון למלה "מיהו" שבסוף. הפסוק (הראשון) היה בודה, ראה למשל בפירושים של דרייבר-גרני ודוהרם. בוסח השאלה כנראה על סמך איוב י"ג, י"ט וי"ז, ג). ויש שהוסיפו טענה על זו שהחרוז הראשון של הפסוק הנו קצר ויש להשלימו (כהנא בפירושו לספר איוב), אך מכבר עמדו על כך שאפשר ששאלה תופיע ללא 'מלות שאלה' (דרייבר-גרני, איוב), והטענה שהחרוז הראשון קצר נראה שאינה כנוונה כיון שבחינת המקצב שני החרוזים שווים. מבחינה טכניקית עולה גם בעיה אחרת היא בעינת התקבולת בחרוז זה. האם "בעיניו" מקביל ל"במוקשים"? היו שרצו לקיים את המלה "במוקשים" ולתקן את המלה "בעיניו" ל"לעניים" או אף "בשניו" (ראה למשל BH וכן פירושו של דוהרם לאיוב). נראה לנו שאין צורך בתקונים והמלים "בעיניו" ו"במוקשים" הן מקבילות מבחינה עניינית בכך ששתיים משמשות כאן כבית אחידה לתחוקת הדג הנצוד כפי שנראה לחלו. מבחינה תחבירית הפסוק אינו חרי משמע. לא ברור לגמרי מיהו הנושא ומיהו המושא שבפסוק. יש פרשנים הרואים בבעל החיים המתואר (בהמות או לוח) את הנושא, והמושא הוא האדם שבה לדוג, ויש פרשנים הרואים בבעל החיים את הנושא ובאדם הבא לדוג את הנושא (ראה בפירושים של דרייבר-גרני ודוהרם לאיוב). ויש אפילו הרואים "ביריד" שבפסוק הקודם את המושא (ראה פירושו של אבן עזרא ופירושו ראשון של רלב"ג). לנו נראה שהאפשרות היחידה הנותנת משמעות לפסוק וקשרתו היטב לפסוקים הבאים אחריו היא זו הרואה בבעל חיים את המושא ובדייג את הנושא. מבלי להכנס לכל הפרשנות העניפה המערבת למטרי לישון עם ראיות ריאליות מבהינה הדיגים במצרים (ראה בפירושים של דרייבר-גרני, דוהרם ופאהר), נראה לנו שבשמנו של הפסוק פשוט ביותר. החכם הישראלי שואל בשם ה' את איוב בלגלוג, האם אפשר לנוהג בלוייתן כמו שנותנים בדב קטן, היקחו הדיג בעיניו כמו שנותן הדיג לחשן? בעיניו, ביתר דיוק המשחיל לתוך חורי עיניו המתויים בית אחיזה נוח לדג התללק. ובמקביל בצלע השנייה שואל "הבמוקשים" (נראית לנו דעתו של אהרליך שחל כאן שיבוש של שכל אותיות והיה צריך להיות "במשמים" במקביל ל"בחו" שבהמשך), היינו, היתוב הדיג קץ או נבעול לתוך אפו, נחיריו של הדג, כדי ליצור כך גם אחיזה נוחה בדג התללק, ואומנם דרך זו נהוגת קרבן הדיגים עד היום. מבחינה דקדוקית יש לכאורה קושי והוא חסרנו של הגוף השלישי בצלע השנייה והיו שהציעו לתקן את הנוסח "אפו" במקום אף" (ראה למשל אצל דוהרם, כנראה בהסתמך על תרגום הוולגטה והארמי (בנחיריה) ובהסתמך על פסוק כז הכתוב בו "באפיו"), אך תופעה זו מסתברת לאור הדוגמאות האוגריתיות והמקראיות שבהן כינוי הגוף המופיע בצלע הראשונה נמשך גם בצלע השנייה, ראה M. Dahood, Ugaritic-Hebrew Philology, Rome 1965 p. 38.

30: "יכרו עליו הביטוי איוב ברור לגמרי. יש הנזירים את המועל משרש כרה ומפרשים אותו על סמך איוב ו', כז, דברים ב', ו הושע ג', ב במובן "לקנות" (ראה דרייבר - גרני וכן דוהרם בפירושים לאיוב). אך קשה לקנות על. טוריסטי משרש את הביטוי על סמך לשון חז"ל במובן "כילוס ירבו לשלם במחירו". יש הנזירים אותו משרש כרר ומסמיכים אותו לשורש ערבי במובן לחזור שוב (ראה דרייבר - גרני). לי נראה שיש למרשו על סמך לשון הערבי כרר במובן: "לשכור", כך בהושע ג', ב. לדעתו יש להסביר גם את השם "כרי" ("כרי ולרצים" מלכים ב', ד וראה גם י"ט וכן שמואל ב', כז, טז) במובן "השכיר": "חיל השכירים" (השכרים אחרים ראה אצל מקר' ערך: כרי). מכאן "יכרו עליו מירשו הישכרו עליו הברים כדי להרימו" (וכן "השכיר" (השכרים אחרים ראה אצל מקר' ערך: כרי). מכאן "יכרו עליו מי שהוא גנד רעים). הברים - חבר אנשים שנתכרו יחד לשם פעולה מסוימת, עין אנדה. והשוה לזה "בת חבר" באוגריתית וכן "חבר רבת" ו"חבר חרות" ראה UT בערכו. 31: כנענים - במובן נחיריים, ראה ישעיהו כ"ג, ז משלי ל"א, כד ועוד. כנעני במשמעות סוחר מצוי בלשונות אכדיות מהמאה ה-16, ומצריות מהמאה ה-14 (ראה ו', ט, "אלברייט א.מ. ערך כנען").

זי ברור למפרשים ראשונים³² כאהרונים³³ שמדובר כאן במשפט שאלה אע"פ שאין בו מלות שאלה; אך יש מפרשים התמחים על כך ורואים בו דבר מזורז. ³⁴ DDK א. לראשית השאלה השניה בדגם אפס... אפס... תוצה ורואנט אפס... אפס... הנמצא בניקוד ובקריאה לדגם אפס... אפס... כיוקת הדגם ה... ואם... לדגם ה... אמ... כמו:

הספור ירחים³⁵ תמלאנה וידעת³⁶ עת לדתנה (איוב ל"ט ב).
 יש המתקנים ל"התספור" עליו הוספת ה' השאלה, אך כבר עמדו על כך שאין צורך בתיקון השאלה שבפסוק זה נתמכת על ה' השאלה של הפסוק הקודם³⁷. פסוק אחר ששייך לדגם זהו גם אותו "תקנו" הוא הפסוק³⁸.
 ידעת כי אנגל³⁹ ומוספת ימך רבים" (איוב ל"ח כא).
 החרגים הארמי והתרגם הסורי פתחו את השאלה בה' השאלה היינו הידעת" ואולי והטעמו משאלה כפולה אחרת הקרובה לה מבחינת התוכן, שבה מופיעה

השאלה הראשונה בה' השאלה:
 הראשון אדם תגלה⁴⁰ ולפני גבעות חללתי" (איוב ט"ז ז).
 אך לדעתו אין צורך בתיקון, והשאלה כאן לכל הפחות נסמכת על ה'
 השאלה שבפסוק הקודם.

פסוק שלישי ששייך אף הוא לדגם זה הוא:
 "תמשך ליהמן בחקתה" ז"י מא ובחבל תשקיע לשונך" (איוב מ, כה).
 הרבה פרשנים הציעו לגרוס "התמשוך"⁴¹, אך יחד עם זאת היו מפרשים שקיימו את נוסח המסורה.⁴²

³² ראה למשל רש"י אמ כתר"ג, רב"ש. "הקצרו עליהם ויחיו ביום ג' ע"ג".
³³ ראה מירושלמי דהר"ם וסור"ט סיני, ד"ר ח"א ג' ע"ג, באר"י ע"ג, ופסוק לא (יש
³⁴ ראה מירושלמי דריב"ר-גז"י, המעונים שחסרון ה' השאלה בין הפסוקים מו-כט ופסוק לא (יש
 בהם ה' השאלה); הנו מזור.
³⁵ הביטוי "הספור ירחים" במשמעות הצפויה עד למועד הידוע, מצוי באוגריות כמו שהדגיש
 וקאוסטו (האלה ענב עמ' 21-22). ביטוי קרוב באוזן הקשור מצוי גם בספרות האכדית (sa-asu-
 at-tu-na-na at-nin-tu (i-ma) at-tu-na-na wa-ds-ba-at-rat-tum pu-hu-ra-ma היינו "אלות הלידה נאסו,
 ואלה (אלות) נטלו למנות ירחים", Oxford: W.C. Lambert and A.R. Millard: ATRA-HASIS, 1969 p. 277-279.
³⁶ יש גורסים "וידעת" בטענה שחל כאן כפול אחותי, ראה למשל דוהם במירושו לספר איוב,
 כנראה בהסתמך על הצליל המקבילה מבחינה עניינית. ראה גם אג"ר שם.
³⁷ ראה דרייבר-גריי במירושו לאיוב וראה דוהם במירושי לסמוך הקודם ולפסוק הנגזר.
³⁸ ראה הרשימה אצל מיטשל עמ' 116 וראה ההצעה השנייה אצל דרייבר-גריי במירושו לסמוך.
³⁹ ראה אצל מיטשל (שם), וכן ראה ההצעה הראשונה אצל דרייבר-גריי וכן דוהם במירושו לאיוב.

מעניין לציין ששלוש השאלות שהובאו לעיל, הן מספר איוב בתשובת ה' לאיוב, ושתיים מהן אינן שאלות עצמאיות, אלא משובצות בתוך סדרת שאלות ריטוריות, שפותחות בה' השאלה ועליה הן נסמכות. השאלה השלישית נסמכה דוקא על שאלה הפותחת אף היא באפס... כנראה שהיו שאלות עצמאיות בדגם זה, אלא שהן לא שרדו בספרות המקרא, או שהיו ותוקנו בעריכת המקרא, בומגים שמלות השאלה היו בשמוש בצורה מכרעת.

5. אפס... א.ם...

נראה שהשלב השני בהתפתחות השאלה הכפולה הוא הופעת מלת שאלה לא בצלע הראשונה, אלא בצלע השניה. בספרות האוגריתית מופיע הדגם של שאלה כפולה בת שתי צלעות בתקבולה נרדפת ובו השאלה הראשונה מיוצגת מבחינה דקדוקית באלמנט אפס ומבוטאת ע"י אינטונציה והשאלה השנייה פותחת במלת השאלה "המ",⁴⁰ המקבילה למלת השאלה העברית "אם", כמו בכרת 1 41-43:

מֶלֶכַּת כְּשׁוֹר אָבִיו יִבְקֶשׂ	מֶלֶךְ (כַּת) ר אָבֵה יֵאָרֶשׁ
אִם מְשֻׁלָּה כְּאָבִי הָאָדָם ⁴¹	הַמ דִּרְכ [ת] כְּאָב אָדָם

שאלה אוגריתית אחרת היא בכרת II 56 - 57:

חֶלֶה חֶלֶה הַמֶּלֶךְ	רַצ מֶלֶךְ
אִם דָּוָה כְּרַת אֲדִינָה	הַמ דוּ [ר] כְּרַת אֲדַנֶּכֶ ⁴²

40. "המ" האוגריתית מקבילה מבחינה אטימולוגית לא רק ל"אם" העברית אלא גם ל"אן" העורית ול-[ן] הערבית ול-summa האכדית ול"אם" הארמית, ראה במילונים. פעם אחת מופיעה באוגריתית "אמ" במקום "המ", בארנת בקשת טובה מן המלכות. שם כתוב "אמ מלכות ירמג", היינו "אם מלכות ידבר (UT 1020:8). לדעת גורדון, יתכן וכאן נפלה שגיאת כתיב ונכתב "אמ" במקום "המ", מלת-השאלה האופיינית (הבדל פליאוגרפי קטן), אך דהוד, בבקירתו על ספרו של גורדון, טוען שאין שום סיבה לחסוד שיש כאן שגיאת כתיב, אלא יש לראות בזה בסיס טוב להאמין שהאוגריתית השתמשה גם ב"המ" וגם ב"אמ" כמו בעברית "אם" ו"הן", ראה ספרו (הערה 29) עמ' 35. שמא ההבדל באותו הטקסט הוא שגרים לכן. הופעת "המ" היא בדרך כלל בטקסטים הפיוטים הקדומים ואילו "אם" מופיעה בטקסט מרוזאי שמושי. אפשרי שחל שינוי הנאים ומה שבוטא בתקופה מוקדמת "המ" בוטא בתקופה מאוחרת "אם".

41. ראה הלד עמ' 72, אך הלד מניסן ה' השאלה בראש המשפט כדי להתאימו לדגם ה... א.ם... העברי ובכך אין צורך. יש בעברית המקראית דגם המקביל לדגם האוגריתי אפס... א.ם... ראה להלן.

42. ההשלמה היא של גינצברג על סמך ההמשך. מרצ//דו, באוגריתית מקביל לחלה // דוה, בעברית (ראה למשל ישעיהו א', ה), ומעניין שבתרגום הארמי מתורגם הצמד העברי בצמד הוזה מבחינה אטימולוגית לאוגריתית: מרצ // דו (ראה תרגום יונתן לישעיהו א', ה).

נראה שבמקרא נשמר הדגם הזה בשאלות מספר: כמו: "אם אבנה יונקה" (איוב ל"ט:יט); פרשנים הציגו על סמך ה"אם" שבצלע השנייה לגרוס בצלע הראשונה "הכנף"⁴³, אך לדעתו התיקן אינו נחזק ונראה שהשאלה הראשונה בוטאה ע"י אינטנציה, כדוגמת השאלות האוגריתיות והעבריות שציגו לעיל ונצין להלן.

פסוק שני השייך לדגומה הוא: "מי ימשיך ימי ימי הים...?" (איוב נ"ו:טו). הפסוקים הפרשניים שבפסוק הביאו את דהם לגרוס: "אם יאמר" (איוב נ"ו:טו). וכן המדעני שאל תרדנה: "אם יאמר יחד על עפה נחת"⁴⁴. אחרים הציגו לגרוס "הכדי שאל" בטענה שחלה כאן הפלגטריה:⁴⁵ אך נראה שניתן לפרש את הפסוק מבלי להדקק לתיקוני גרסא. הנושא מצוי בפסוק הקודם והוא תקותי: איוב שואל האם תקוותי בידני?⁴⁶ שאל תרדנה אם יחד הוא ותקוותי על עפה (= שאל; המות), ירדו. כמו כן אין הכרח בה' לשם ציון השאלה כפי שהראינו.

פסוקים דוגמת: "אם יאמר יחד על עפה נחת" (איוב נ"ו:טו) וכן: "אם יאמר יחד על עפה נחת" (איוב נ"ו:טו).

נראה שדגם זה קרוב לדגם אפס... אם... וידוע ומפורסם חילוף ה' השאלה במלת השאלה "אם". משום כך נראה לנו לקיים את נוסח המסורה של הפסוק: "אך יאמר יחד על עפה נחת" (איוב נ"ו:טו) (שמאל א' ל, ה) ה' רבים התוקרים שהציגו לתקן את נוסח השאלה ולגרוס "הארדף"⁴⁷ אך היא מי שהציג לגרוס "אם ארדף" אחר הגודו הזה האשיגו.⁴⁸ אך יש לדחות את שתי הצעות. לגבי הגרסה "הארדף"; הראינו שאפשר להביע שאלה ללא ה' השאלה, ולענין פסוק זה אומר ילקן: "בדבור הח' תלוי הדבור. בהטעמתו של

43. ראה למשל מירוש דרייבור-גריי, טורסינגי אמנם מגיע למסקנה "וחואיל והצלע השנייה פותחת במלת 'אם' עלינו להבין את כל החרוז בשאלה 'כפולה' אך הוא מציע נוסח משלה: טמר איוב עמי: 330 לעומת ליקן רואה שה' השאלה במלת 'ודעת' שבראש הפסוק נמשכת גם אל ראשית פסוקיה וציגו חבין גם מלת אם שבראשית החלק השני של הפסוק, קרי מקרא, איוב, עמי 330, תש"ל, 72.

44. ראה דהרם אצל דרייבור-גריי במפורסם לאיוב, תש"ל, 107, שבו הוא מציע לראשית הפסוק: "אם יאמר יחד על עפה נחת" (איוב נ"ו:טו).

45. ראה דהרם עמי 255 וטורסינגי איוב עמי 172, שבו הוא מציע לראשית הפסוק: "אם יאמר יחד על עפה נחת" (איוב נ"ו:טו).

46. יש לראות במלת 'בידי' 'בידיו': הן על סמך האוגריתיות שבה מלת בוד היא ביד, ביד (ראו UT גלוסאר בערבוב), והן על סמך הבטוי 'יד שאל' במקרא, ראו: 'מיד' שאל, אסתר, (חשע י"ג די) ודעה נפשי מיד שאל' (החילום מי'ט טו) 'ימלט מיד שאל' (החילום מי'ט, טו), שם 41, ויש גם 47, ראה מיטשל עמי 116 שם רשומת המציעים.

48. קלוסטרמן, אצל מיטשל עמי 116.

אתר דעת - מכללת הרצוג

[14] יצחק אבישור

המדבר ובהעמימו את השאלה אין צורך באות מיוחדת לזה...⁴⁹ הגרסה השניה "אם ארדף" לא מתקבלת על הדעת. כיון שבתיקון זה ניצר משפט תנאי ראון כלל שאלות אורקל במבנה של משפט תנאי.⁵⁰

7. אם... אם...⁵¹

נראה שהשלב השלישי בהתפתחות השאלה הכפולה הוא הופעת מלות שאלה בראש כל שאלה. שאלות משלב התפתחות זה מצויות הן באוגריתית והן במקרא. באקתה א, I מופיעה שלוש פעמים שאלה כפולה ששתי שאלותיה פותחות במלת השאלה האוגריתית "המ".⁵² שלוש שאלות אלה הן בלתי שירות:⁵³

אבקע כבדהם ואחזה היינו: אבקע כבדיהם ואחזה
המ את⁵⁴ שמת המ את עטמ⁵⁵ אם יש שמן אם יש עצם
וזתי שאלה כפולה "אמיתית", כיון שניתנות עליה שתי תשובות בטכסט, תשובה

שלישית:

אנ שמת אן עט מ (שם 117, 131)

היינו:

אין שמן אין עצם

ותשובה חיובית:

את שמת אן עט מ (שם 145)

היינו:

יש שמן יש עצם

הופעת שתי מלות שאלה "המ" ניתנת להתבאר על פי מהות השאלה. כאן השאלה היא על שני דברים, ולא על דבר אחד. החלשות היסוד האלטרנטיבי בשאלה הכפולה הוא שגרם לכך.⁵⁶ לדגם השאלה הוה מקבילים בעברית שני

49. כתבים נבחרים ב' עמ' 84.

50. ראה הערה 7.

51. שורות 110-111, 125, 134-140.

52. אה-יש, והשור שמואל ב' יד, יט, מיכה ו', י. שמת-שמן, הני נטמעה כמו אמת משרוש אמן.

53. גורדון מבא מחקר סבטט שעדיין לא נתפרסם בשמו של וירולו (UT) בלוטאור, ערך, המ 1, דגם

דגם והנתח בשתי צלעותיו ב"המ" המ קרת תאחוז? המ מת יעל בנש". גורדון מבא את תרגומו של

וירולו הרהוא בזה. שאלה כפולה אלטרנטיבית: אם העיר תכבש או מות (הצל) יעל באנשים. נראית

גם אפשרות שאין כאן שאלה אלטרנטיבית הבוררת בין שני דברים, אלא אפשר שיש כאן שתי

צלעות מקבילות המביעות אותו ענין, ותרגומה יהיה "הן העיר תכבש הן מות יעל באנשים". קביעה

דגמים: דגם א.ה.: אם... הדגם ה... הנכרך תחילה את השאלות מדגם א.ה.: אם... אם... א.ה.: יב כתוב: "אם בשרי נחוש" 54. "אם פך אבנים כחי" 55. להוראה משתדל ה"ד" 56 להוכיח שכאן חל שבוש ושהצורה הנכונה של השאלה הכפולה היא:

"הכח אבנים כחי" א.ה. בשרי נחוש" 57. אך כפי שציינו כמה פעמים, ה"ד משתדל לשעבד את כל השאלות לדגם ה... א.ה.: זה אינו הכרחי. ניתן להבין את השאלה הזאת שבאיוב ללא שינויים בטקסט 58. יתרה מזו, מבחינה ריטורית יש לשתי השאלות הפותחות ב"אם" אפקט יותר חזק. כיון שיש בהן נימה של מי שאינו פותח בשאלה, אלא של מי שממשיך טענות שהובעו קודם לכן (ואמנם הדבר כך, ראה השאלה בפסוק יא) ומתבסס עליהן. כמו כן ניתן לבסס את קיומו של הדגם א.ה.: אם... מדוגמאות נוספות במקרא. בעובדיה ה, מופיע אותו הדגם: "אם שוֹרְדֵי לִילָה" 59. השאלה הכפולה כאן נפתחת בכל צלע ב"אם" והיא מובנת ללא שום תיקון. אותו הדגם מצוי גם באיכה ב, כ: "אם האכלתה נשים פרים" 60. עלילי טפחים" 61. "אם יתרגו במקדש ה'" 62. פתן תביא" 63. כאן חלה הרחבת החרח וכל שאלה בת צלע אחת הפכה לשאלה בת שתי

צלעות. 64

65. א.ה. ו.א. 66. א.ה. ו.א. 67. א.ה. ו.א. 68. א.ה. ו.א. 69. א.ה. ו.א. 70. א.ה. ו.א. 71. א.ה. ו.א. 72. א.ה. ו.א. 73. א.ה. ו.א. 74. א.ה. ו.א. 75. א.ה. ו.א. 76. א.ה. ו.א. 77. א.ה. ו.א. 78. א.ה. ו.א. 79. א.ה. ו.א. 80. א.ה. ו.א. 81. א.ה. ו.א. 82. א.ה. ו.א. 83. א.ה. ו.א. 84. א.ה. ו.א. 85. א.ה. ו.א. 86. א.ה. ו.א. 87. א.ה. ו.א. 88. א.ה. ו.א. 89. א.ה. ו.א. 90. א.ה. ו.א. 91. א.ה. ו.א. 92. א.ה. ו.א. 93. א.ה. ו.א. 94. א.ה. ו.א. 95. א.ה. ו.א. 96. א.ה. ו.א. 97. א.ה. ו.א. 98. א.ה. ו.א. 99. א.ה. ו.א. 100. א.ה. ו.א.

דגם זה הינו קשור לדגם הקודם כזיקת הדגם ה... א.ה.: לדגם ה... וא.ה.:

54. יש הרואים כאן טעות של הפרדת מלים עם המלה הסמוכה ואם נמיה צריך להיות יתחשה אם

ראה טוריסני בפירושו לאיוב.

55. ה"ד עמ' 73-74, שם הוא מביא דעות אלה שקדמו לו בדיון על הענין.

56. ראה דוהרם בפירושו לאיוב המקיים את נוסח השאלה הראשונה ב"אם" ואף משות לה עוד

שאלה באיוב י"ז, יג. ראה להלן בדגם א.ה. ו.א. 57. וראה דברי היב"ב י"ד שותיה אם במקום זה

השאלה לדעת כמו "אם כח אבנים כחי אם בשרי נחוש" איוב ו' יב, (בספר השורשים עמ' 38).

57. ראה להלן בטעיה על הרחבת חזרות. דגם זה הוא מן התבדילים שהמשיכו קיומם בטורות העברית

שאחר המקרא. בלשון חז"ל מצויות מספר שאלות ברירה בדגם א.ה. (1) א.ה. (יש להם לב לחילופי

הנוסחות) ראת: M.H. Segal, A Grammar of Mishnaic Hebrew, Oxford, 1926, pp. 221-222.

רוב השאלות פותחות בפורמלה "מי יודע אם" לפנין זה ראה דגמים סוף 160.

וכויקת הדגם אפס. ה. אפס. ה. לאפס... (האפס. מדגם זה נשתמרה שאלת ברירה אחת בדבריו יהושע לעם: ...)

”אם את אלהים אשר עבדו אבותיכם אשר בעבר הנהיגו עליכם ואת אלהי האמורי אשר אתם יושבים בארצם” (יהושע כ"ד, טו).⁵⁸

המשללה ל... ה... המושגים המצויים בה ובהמשך המשללה

9. ה... ה... ה... ה...

דגם זה שבו פותחות שתי השאלות שבשתי הצלעות בהן השאלה, זוהי אמנם במשמעותו לדגם ה... אמ... אך מכאן עד לנסיון לתקן את הטקסט ולהתאימו לדגם ה... אמ... רחוקה הדרך: קיומן של דוגמאות במספר לא

מבוטל בדגם זה; הן בשאלות ברירה, הן בשאלות הדורשות אינפורמציה על שני דברים; והן בשאלות ריטוריות; מאששות את קיומו של וריאנט שיש בו אף יחוד משלו. יחודו של הדגם מתבטא בכך, שהשאלה השניה שאף היא פותחת בה

השאלה כמו הראשונה, משחררת את הצלע השניה מתלות בצלע הראשונה ומדגישה את השאלה הנוספת כשאלה חדשה, העומדת בפני עצמה, אך יחד עם

זאת נחלש היסוד האלטרנטיבי בשאלה. שאלת כפולה "אמיתית". וזוהי הדורשת אינפורמציה היא השאלה:

”החוק הוא ... הרפה” (במדבר י"ג יח).

גם כאן משתדל הליך⁵⁹ להוכיח בעקבות אחרים, בתחבסו, על התרומים ובהתבססו על סדרת השאלות שבה מצויה השאלה, שהנוסח המקורי הוא:

”החוק הוא ... אם רפה.”

נראה שאין להתבסס בענין סעונו על התרומים, היות והבחנות דקות ביותר בסעון, כמו המקרה שלנו, אף הקפדנים ביותר במתרגמים לא יביאו לידי

ביטוי בתרגומם אמת שאר השאלות שבאותה הסדרה מנוסחות אחרת, אך אין להכיר בכלל האוסר גיונים בתוך סדרה אחת. הגיונים בסדרת שאלות מצויר במקרא בצורה מפתיעה בספר איוב. נראה שיש לקיים את גוש המסורה

כדברי הירב"ג “ואפשר שיפילו מכמו הדברים האלה” “אם” וימירוה בהא

השאלה כאמרן החוק הוא הרפה”⁶⁰

58. גם דגם זה ממשיך את קיומו בלשון המשנה. ראה את הילופי הנוסחאות שתוזכרו בהגרת הקודמת

59. הליך עמי' 73

60. ספר הרקמה עמ' ש"ע

דוגמאות נוספות בדגם זה יבססו את הנחותינו: אחי וספי מספרים לאביהם
 יוסף שאלם: "יבצאן שבעה ימים ויבאו אליו ויגידו לו את כל אשר עשה
 להם העוד אביכם חיה עליו" (בראשית מג:ו).
 כאן "שואלים על שני דברים" ומשום כך נראה הקשר בין שתי השאלות רופף;
 אך מענין שאותה שאלה כשהיא מצוטטת בפי יהודה מופיעה בדגם הנדון אחרת:
 "היש לכם אב? או אח?" (בראשית מד: יט).
 שאלה נוספת כמו הראשונה מצויה באותו ספור, בפני יוסף לאחר שחזרה
 חיי השלום אביכם הנקן אשר אמתם: העודו חי? (בראשית מג: כו).
 גם כאן ההשאלה היא על שני דברים. הקשר בין שתי השאלות רופף חז משג
 בדגם הנדון. השאלה אחרת המדגישה את האלטרנטיבה היא השאלה שבפני
 נעמי לכולותיה: "האם יש לך אח? או אחי?" (רות א: יג).
 הלקח השני: עד אשר יגדלו ילדיהם הלקח השני: הלקח השני: הלקח השני: הלקח השני:
 (רות א: יט).

כן מצויות "שאלות אוראקל" בדגם זה.⁶²
 כל השאלות שצוינו לעיל הן שאלות "אמיתיות" האך בדגם זה מצויות גם
 שאלות ריטוריות במספר לא מבוטל; כמו: "האם יש לך אח?" (בראשית מג: כו) ו"האם
 יש לך אח?" (בראשית מג: כו).
 הקשר בין שתי השאלות הדוק והנושא שבצלע הראשונה, עפר, הוא הנושא של
 הצלע השנייה: "האם יש לך אח?" (בראשית מג: כו).
 שאלה אחרת בדגם זה מצויה ביוזקאל י"ז, טו:
 "האם יש לך אח? האם יש לך אח?"
 לכאורה הן שתי שאלות נפרדות; אך הן קשורות קשר הדוק ביותר והשאלה
 הראשונה כאן נסמכת על השנייה: היינו הצלע הראשונה משמעת: היצלה העושה
 אלה? (יוזקאל י"ז, טו).
 וכן אנו מוצאים ביוזקאל שאלה כפולה: בתקבלת צלעות נרדפת מלאה:
 "האם יש לך אח? האם יש לך אח?" (יוזקאל י"ז, טו).
 יש שאלות ריטוריות בדגם זה שלא רק הן השאלה חוזרת בצלע השנייה אלא כל
 המלה הפותחת את הצלע הראשונה, כמו שאנו מוצאים בירמיהו:
 "העש צבוע ונחלתו לך" (ירמיהו כ"ג, טו).
 רמיתו מים, לבן וזקאל ד, כאו; שאלה כפולה, רמיתו מים, לבן וזקאל ד, כאו.

וכן אותה תופעה מצויה בספר יחזקאל פעמיים: האל שואל את הנביא:

"הַתְּשֵׁט אֶתְּם הַתְּשֵׁט בֶּן אָדָם" (ד, כ"ד) "הַתְּשֵׁט בֶּן אָדָם" (ד, כ"ד)

מובן השאלה הוא פשוט: התשטוט אותם בן אדם, אלא שהנביא חלק את השאלה

לשתי שאלות ע"י חזרה. אותו ענין בוריאציה קלה מבחינת התוכן אע"פ מצאנו

בפרק כ"ב, ב: "הַתְּשֵׁט אֶתְּם הַתְּשֵׁט בֶּן אָדָם" (ד, כ"ד)

"הַתְּשֵׁט אֶתְּם הַתְּשֵׁט בֶּן אָדָם" (ד, כ"ד)

החזרה הכפולה של המלה הראשונה מגבירה את האפקט הריטורי.⁶⁴

הצבענו על שלוש השלבים של ההתפתחות: משאלה כפולה ששתי צלעותיה

פותחות באלמנט אפס לשאלה שהצלע השנייה שלה פותחת במלת שאלה, אל

השלב שבו שתי השאלות פותחות במלות שאלה. אך קימים וריאנטים שהם

נובעים מצירוסים שונים של היסודות האלה: "אפס", "ה' השאלה", ומלת

השאלה "אם" ומצטרף אליהם יסוד הברירה "או".

ה. ת. אפס...

בדגם זה הצלע הראשונה פותחת בה' השאלה ובצלע השנייה אין מלת שאלה

אלא אלמנט אפס.⁶⁵ גם את הפסוקים מדגם זה ניסו לתקן כדי להתאימם לדגם

ה... א... אך קיזמו של אלמנט אפס מצד אחד וקיזמן של שאלות רבות מדגם

זה מבססים את נוסח המסורה. נתחיל מפסוק שהציעו לו תיקון:

"הַיִסְפֵּר בְּקִבְרֵי חֲסִדָּה אֲמַתְּךָ בְּאֶבְדֵּךְ" (תהלים ס"ח, יב)

הלד הציע לגרוס:

"הַיִסְפֵּר בְּקִבְרֵי חֲסִדָּה אֲמַתְּךָ בְּאֶבְדֵּךְ" (אם) אֲמַתְּךָ בְּאֶבְדֵּךְ

בטענה שחלה כאן הפלוגרפיה.⁶⁶ נראה לנו שדגם זה כה שלכין במקרא

שתיקן דוגמא אחת בטענה לגיטימית לא תשנה את המצב: משום כך נראה לנו

שנוסח המסורה של הפסוק מקורי מראשיתו ולא חלו בו ידים, והוא מאותו

דגם שאליו שייכים הפסוקים הבאים; כמו:

"הִינֵנּוּ לְמִן בְּלֵא בְּצֵה יִשְׁנֶה אָחוֹר בְּלֵי מִיָּם" (איוב ח',

ה) "הִינֵנּוּ לְמִן בְּלֵא בְּצֵה יִשְׁנֶה אָחוֹר בְּלֵי מִיָּם" (איוב ח', ה)

ה) "הִינֵנּוּ לְמִן בְּלֵא בְּצֵה יִשְׁנֶה אָחוֹר בְּלֵי מִיָּם" (איוב ח', ה)

ה) "הִינֵנּוּ לְמִן בְּלֵא בְּצֵה יִשְׁנֶה אָחוֹר בְּלֵי מִיָּם" (איוב ח', ה)

ה) "הִינֵנּוּ לְמִן בְּלֵא בְּצֵה יִשְׁנֶה אָחוֹר בְּלֵי מִיָּם" (איוב ח', ה)

ה) "הִינֵנּוּ לְמִן בְּלֵא בְּצֵה יִשְׁנֶה אָחוֹר בְּלֵי מִיָּם" (איוב ח', ה)

ה) "הִינֵנּוּ לְמִן בְּלֵא בְּצֵה יִשְׁנֶה אָחוֹר בְּלֵי מִיָּם" (איוב ח', ה)

ה) "הִינֵנּוּ לְמִן בְּלֵא בְּצֵה יִשְׁנֶה אָחוֹר בְּלֵי מִיָּם" (איוב ח', ה)

ה) "הִינֵנּוּ לְמִן בְּלֵא בְּצֵה יִשְׁנֶה אָחוֹר בְּלֵי מִיָּם" (איוב ח', ה)

ה) "הִינֵנּוּ לְמִן בְּלֵא בְּצֵה יִשְׁנֶה אָחוֹר בְּלֵי מִיָּם" (איוב ח', ה)

ה) "הִינֵנּוּ לְמִן בְּלֵא בְּצֵה יִשְׁנֶה אָחוֹר בְּלֵי מִיָּם" (איוב ח', ה)

ה) "הִינֵנּוּ לְמִן בְּלֵא בְּצֵה יִשְׁנֶה אָחוֹר בְּלֵי מִיָּם" (איוב ח', ה)

ה) "הִינֵנּוּ לְמִן בְּלֵא בְּצֵה יִשְׁנֶה אָחוֹר בְּלֵי מִיָּם" (איוב ח', ה)

ה) "הִינֵנּוּ לְמִן בְּלֵא בְּצֵה יִשְׁנֶה אָחוֹר בְּלֵי מִיָּם" (איוב ח', ה)

ובשאלה בלתי ישירה: האתר-הצגה-המכללת הרצאני-...
 "הפרחה הגפן" ... הנצו הרמונים" (שיר השירים ר"א) זמא
 וכן לדעתו שייך לדגם זה הפסוק:

"התשכח אשה עולה
 מרחם בן בטנה" (שעיהו מ"ט, טו).
 וראה דוגמאות נוספות בצירופי הדגמים להלן.
 11. ... ר"א פס...
 כשם שיש דגמים קרובים ביותר בהבדלי החיבור כך יש לצד הדגם הזה
 אפס... דגם תה... ר"א פס... דגם שבו השאלה הראשונה פותחת בת' השאלה
 ואילו בשניה באה ו החיבור ב' בלבד והשאלה מבוססת ע"י אינטוציה. גם כאן
 הדוגמאות הן מרובות וצריך כאן רק את השאלות הכוודות העומדות בפני עצמן
 ולא בסדרת שאלות, כמו: ...
 "התהפך כמי עורו" ... נמר: תבך ברתית" (ירמיהו י"ג, כג)
 לדגם זה שייך הפסוק שהציעו לתקן את נוסחו:

"העלה נדף תרוץ" ... ואת קש יבש תרדף (איוב י"ג, כה).
 הוצע במקום "את" לגרוס "ואם" ... אמנם טענה זו יש לה כביכול על מה
 שתסמך. הטעם שכל פסוק הסוטה מן הדגם חל בו שיבוש נוסח ויש לשחזרו
 ע"פ דגם מסוים, נסיון להוכיח שטענה זו אינה נכונה. טענה יותר רצינית אפשר
 לטעון והיא הופעת המלה "את" בפרקי השירה באיוב. אמנם מעטות ונדירות

67. אמנם פשוטים פרשניים עניינים לא עורר פסוק זה ונהוג לפרשו החשבה אשה עולה מלרחה את
 עולה בן בטנה (לטובת מירוש זה יש להצביע על הביטוי ישכח מ... בתהלים ק"ב, ה שכתתי מאכל
 לחמי), אך העקרון הטורקוטוראלי של התקבולת בנוסח מירוש זה פגום. נוסחת התקבולת במירוש זה
 תהיה ABC // DC ולא מצויה תקבולת כזו, ואמנם הציעו לראות "במלה" מרחם" לא מפעל אלא שם
 עצם שמירשו ע"פ הערבית "אם מבכירה בן ראשון" (ראה טור-טיגו שטוטו של מקרא ג, 1 עמ' 126).
 הכיוון של מירוש זה ביסודו נכון כי מתקבלת תקבולת בעלת מבנה ברור וידוע ABC // BC. לנו נראה
 שבמלה "מרחם" מצויה המלה "רחם" המוכרת לנו כמלה נרדפת לאשה הן מן המקרא (שופטים ה, ל)
 הן ממונריות (ראה המילונים האוגריתיים בערכה), והן ממואבית (מצבת מיטע שורה ז, ה), נראה
 לנו, בצטרפה למלה "רחם" באחת משתי הורכבים. האחת דגם הפסוק היה מיסודו ת... אם... והא' בשמטה
 והמ' בצטרפה למלה רחם. השניה, שבשינוי נראית יותר, שהאות מ' נוספה כאן מאחר שלא הוכנה
 המלה הנדירה "רחם", והמעתיק השלים לנוסח פשוט ומובן. מה שמשיד לטובת הצעתנו הוא השארת
 המלה "אלה" בהמשך, כינוי המרמז על "אשה" ו"רחם". לאחרונה נתברר לי שגם גורדים עמד על
 היותו שעת המלה "אלה" והמ' מפריעות בנוסח המסורה. לדעתו מרחם מירושו רחם ואפשר שזה במשקל
 מרחם כמו קדש-מקדש, מדרך-דרך, ראה: R. Gordis, Louis Ginzberg Jubilee Vol 1 1945 p. 186.
 68. ראה גינדיס האומר הצלע השניה יכולה להיות מקרשה בפשטות ע"י ו, ודקוק § 150.
 69. ראה גם ויחזקאל כ', ל, תהלים ב', יג; איוב ו', כו; ט"ו, ב, ל"ח. לט...
 69. ראה BH.

הופעותיה של "את", אך בכ"ז היא מצויה בכמה מקומות: בשירה שבספר איוב, דבר המחליש את הטענה אם לא מבטל אותה לגמרי.

12. הַיּוֹם אִיבָה בְּכָזָב אֶת-פִּי, וְאִתְּךָ אֶת-הַמִּשְׁפָּטָה. (איוב 12:12)

דגם זה אינו אלא וריאציה קלה של הדגם הנ"ל. אך בכל זאת המלה "או" מדגישה יותר את הברירה בשאלה, מאשר המלית "אם". בדגם זה נשתמרו שאלות ברירה אמיתיות ושאלות ברירה ריטוריות, וכנראה נשתמרו שאלות שניתן לשבצן בעמדת בנינים, כיון שיש בהם נימה ריטורית על-אף היותן "אמיתיות". השאלה הפשוטה ביותר בדגם זה היא זו שבקוהלת י"א, וזו: "הֲאֵיךְ אֵלֹהִים יִתְּנוּ עֵצָה לְהַשְׂמִיטִים?" (קוהלת י"א, ו').

דגם שאלה זה, ללא הקשרו הנוכחי בספר קהלת, גראה שהיא מכילה את השאלה "הפרימיטיבית" ביותר, שנאמרה ע"י השואל. כאשר הצביע על העצמים שבקרבתו. שאלה אחרת בדגם זה היא השאלה ששאל יוסף את אחיו:

"הַיֵּשׁ לְכֶם אֶב" (בראשית מ"ד, י"ט).

שאלה זו היא שאלה אמיתית ועליה משיבים האחים ליוסף (שם; כ). שאלת ברירה סוסטיבית שיש בה נימה ריטורית, יש לראות בשאלה שנשאל: הֲכוֹחֵן שֶׁל מִיכָהוּ עֲשֵׂי בְנֵי דָן? (מיכה ב', ט).

שאלה נוספת: הֲיִשְׁתָּכַח לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, וְלֹא תִשְׁכַּח אֶת-הַחֲזֹקֵינוּ וְלֹא תִשְׁכַּח אֶת-הַחֲזֹקֵינוּ? (שופטים י"ח, ט).

הנימה הריטורית מתבטאת בחוסר תשובה מפורשת של השואל, "הסכמתו" מובעת בשתיקה.

שאלה נוספת מאותו סוג, שאלת ברירה שנוכר בה היסוד הריטורי, היא זו שבפי מלך ישראל אל אשה משראל:

"מִן הַיָּמִן הַיָּמִן מִן הַיָּקֵב" (מלכים ב' י, כ).

ראה איוב ז', כא; כ"ג; ד"ב, כ"ג; ל"ח, ד; מ"א, כ"ו; וראה ע. א. מלמד "את" בשירת המקרא ע"ז לוד, ירושלים תשכ"ד עמ' 568-584.

71. ראה לדגם זה גם הפסוק המוקדם באיוב ל"ו, יט, וראה פסוקים נוספים מדגם זה בצירופי הדגמים להלן.

72. ראה גם מלבי"ם, ד"ק, י"ב, ט"ז.

73. יש המנסים להסביר הופעת "או" כאן כגלגל ח"מי שבאה במלה מן שאחרי "האו", היינו אין דאס"י לפני מ'. ראה גראון 181. אך בכ"ז יש "אם" לפני מ'.

74. המלך תמך עלינו, יש א"ם משול תמשול בנו" (בראשית ל"ד, ט).

75. ברוך י"ק ראה גם במדבר י"ח, כ"ז; ויאל ב', כ"ד. וכן באחיו מקושר "גרן וקב" דברים ט"ו, י"ג; ט"ז, י"ג; ורש"י ט"ז, ג.

ב. שלוש שאלות כפולות בדבריו שלוש שאלות כפולות רטוריות להנבנת האפקט הריטורי ולהבעת צדקת דבריו בהוכחות מרובות ומקובלות גם כן מצויים צירופים שונים ומגוונים, אך המשותף לכל הדגמים שנשמרו בצירוף משולש הוא היות כל שאלה כפולה פותחת בה, השאלה, צירופים מסוג זה נשמרו בספרות הייחוסים שבמקרא הן בדברי הנביאים והן בספר איוב. מצויים חמשה צירופים כאלה שגם בהם יש צירופים פשוטים וצירופים מורכבים יותר.

1. הצירוף הפשוט ביותר הוא הופעת סדרה בת שלוש שאלות מאותו הדגם.

בדברי מיכה, ב' ריב ה' עם עמו, אנו מוצאים את דגם שאלה ה... אפס... החזור שלוש פעמים בצורה עוקבת:

האקדמו בעולות	בעולים בני שנה
הירצה יהוה באלפי אילים	ברבבות נחל שמן
האמן בכורי פשעי	פרי כסני חטאת נפשי (א-ו)

2. צירוף שיש בו שתי שאלות מדגם אחד ושאלה מדגם אחר מצוי בספר איוב, בשאלות ה' לאיוב:

הכאת עד זכרי ים	ובחקר תהום התהלכת
הנגלו לך שערי מות	ושערי צלמות תראה

התלבנת עד החבי ארץ. הגד אם ידעת כלה? (ל"ח, טו-יח).

בצירוף זה מצטרפות שתי השאלות הראשונות מדגם ה... אפס... והשלישית מדגם אפס... אם... יחודו של צירוף זה גם בכך שבשאלה האחרונה בצלע השניה באה פנייה להסבת תשומת לבו של השומע "הגד", כנראה מחשש שהשאלות המרובות הסיחו את תשומת הלב.

3. צירוף אחר שהינו בסדר המון לצירוף הקודם הוא הצירוף המצוי גם כן בספר איוב, בדברי איוב לרעים:

הלאל תדברו עליה	ולו תדברו רמיה
הפניו תשאן	אם לאל תריבון
הטוב כחחקר אתכם	אם מהתל באגש תתהלכו בו (איוב י"ג, טו-טז)

מלת שאלה "האם" אפשרית הן מקום ודגמא נוספת כמו יד, כ, והן מהתרכב שמוכר לנו, כשם שנוצר מה' השאלה ו"כ"י מלת שאלה "הכ"י" כך מה' השאלה ומלת השאלה "אם" נוצרה "האם"...

כאן פותח הנואם בשאלה כפולה בדגם ה... ר-אפס... ועובר לשתי שאלות כפולות מדגם ה... אפס...
 (א) אפס... אפס...

4. יש ומצטרפות שלוש שאלות כפולות אשר כל אחת מהן מצויה בדגם אחר: הלועלמים יזנת אדני (לא יסוף לרצות עוד) גמר אמר לדרר נדרר... אפס לנצח חסדו... השקכה חזות אל...
 (תהלים ע"ה-ה)

כאן מצטרפים שלושה דגמים שונים אשר הראשתו הנו דגם ה... ר-אפס... השני ה... אפס... והשלישי ה... אפס...
 (תהלים ע"ה-ה)

5. שלושת הדגמים שבצירוף הקודם יש ומצטרפים בצירוף אחר: (התהלים ע"ה-ה) "הלמתים תעשה פלא... אם רפאים יקומו ידוף סלה... ה' יקספר בקבר חסדך... אמנתה באבדון... ה' תידע בחשך פלאך... וצדקתך בארץ נשים" (תהלים ע"ה-ה) המשורר פותח בדגם ה... אפס... ומשרשר שאלה נוספת בדגם ה... אפס... ומסיים בשאלה בדגם ה... ר-אפס...
 (תהלים ע"ה-ה)

6. ארבע שאלות כפולות יש ומספר השאלות הרצופות מגיע לארבע. אבל, זה רק בפרקים היסודיים מובהקים. בתשובת ה' לאיוב, או מוצאים הצירוף הבא:

"היאכה רים עבדך... אם ילין על אבוסך... התקשר רים בתלם עבתי... אם ישדד עמקים אחרקך... התבטח בו כי רב פתו... ותעוב אליי ויענה... התאמץ בו כי ישיב ורעה... וירנה יאסוף (ל'ט, ט-ב)...
 (איוב 1:17-21)

כאן מצטרפות שתי שאלות, הראשונה, מדגם ה... אפס... לשתי שאלות, האחרונות מדגם ה... ר-אפס...

7. חמש שאלות כפולות יש ומספר הצירופים מגיע גם לחמישה, ואף צירוף זה מצוי רק בתשובת ה' לאיוב.

"התקשר מעדגות כימה... או מושכות כסיל תפתח... התציא מזרות בעתו... ועיש על בניה תנחם..."
 (איוב 40:12-15)

הַיְדֻעָה הַקּוֹת שָׁמַיִם אִם תְּשִׁים מְשֻׁרָר בְּאַרְץ
 הַתְּרִים לְעֵב קוֹלֶךָ
 הַתְּשִׁלָּה בְּרָקִים וְלִכּו
 כִּאֵן מְצוּרִים אַרְבַּעַה דְּגִמִּים שׁוּנִים: הַשְּׁאֵלָה הַרְאֵשׁוֹנָה הִיא מְדוּגָה ה... או...
 הַשְּׁנִיָּה מְדוּגָה ה... וְאִפְס... הַשְּׁלִישִׁית מְדוּגָה ה... אִם... וְאִילוּ הַרְבִּיעִית
 וְהַחֲמִישִׁית הֵינָן מְדוּגָה ה... וְאִפְס...
 הַשְּׁמוּנָה שְׁאֵלוֹת כְּפֹלוֹת
 לִשְׂא מְנִיע צִירוֹף הַשְּׁאֵלוֹת בְּסִפְר אִיב בְּהַצְטָרֵף יַחַד שְׁמַתָּה שְׁאֵלוֹת כְּפֹלוֹת.
 וְגַם צִירוֹף זֶה מְצָרַח בְּחֻשׁוֹת הַלְּאִיב, בְּסִפְר מ', כֶּה-לֵא:

בְּעִינֵי יִקְחֵנִי וְיִקְבֵּ אֶף
 תְּמַשֶּׁף לְרִתְּוּ בַּחֲקָה
 הַתְּשִׁים אֲנִי מִן בְּאִפּוֹ
 הַיְרִבָּה אֵלַיִךְ תְּתַנַּנִּים
 הַיְכַלֵּת בְּרִית עִמָּךְ
 הַתְּשַׁחֵק בּוֹ בְּצִפּוֹר
 יִכְרַד עֲלֵיו תְּחָרִים
 הַתְּמַלֵּא בְּשִׁכוֹת עוֹר
 בְּמִקְשִׁים יִקְבֵּ אֶף
 וּכְחַבֵּל תְּשַׁקִּיעַ לְשׁוֹנוֹ
 וּכְחֹחַ תִּקַּב לְחִי
 אִם יִדְבֵר אֵלַיִךְ רַכּוֹת
 תְּקַחֵנִי לְעַבְדְּ עוֹלָם
 וְתִקְשְׁרֵנִי לְנַעֲרֹתֶיךָ
 יִחַצְוֵהוּ בֵּת כְּנַעֲנִים
 וּבְצִלֵּל דְּגִים רְאֵשׁוֹ
 כִּאֵן מְצוּרִים דְּגִמִּים מְדוּגָמִים שׁוּנִים בְּיוֹחַן מְעִיָּן לְמַדִּי, הַשְּׁאֵלָה הַרְאֵשׁוֹנָה
 מוֹטִיעָה בְּדוּגָה אִפְס... אִפְס... הַשְּׁאֵלָה הַשְּׁנִיָּה מוֹטִיעָה בְּדוּגָה אִפְס... וְאִפְס...
 הַשְּׁלִישִׁית בְּדוּגָה ה... וְאִפְס... הַרְבִּיעִית בְּדוּגָה ה... אִם... הַחֲמִישִׁית בְּדוּגָה
 ה... אִפְס... הַשְּׁשִׁית בְּדוּגָה ה... וְאִפְס... הַשְּׁבִיעִית בְּדוּגָה אִפְס... אִפְס...
 הַשְּׁמִינִית בְּדוּגָה ה... וְאִפְס...

השאלה המשולשת היא שאלה המכילה שתי שאלות כפולות, כל אחת מהן היא שאלה כפולה. יש ומורחב הדגם של השאלה הכפולה לדגם בן שלוש שאלות. וכאן אנו עדים לשתי תופעות מבחינה תחבירית: התופעה האחת בה מורחבת השאלה הכפולה לשאלה משולשת ללא גרימת שינוי מהותי בולט במשפט. התופעה השנייה בה השאלה הנוספת גורמת לשינוי מהותי במשפט, בהפכה את השאלות הכפולות שאלות הצטרפה, לשאלות משועבדות והנמנקות את האמור בה, ועצרת עיני השאלה מנומקת.

בשאלות מן הטיפוס הראשון מרחב הדגם הבסיסי בעל השאלה הכפולה לדגם בעל שאלה משולשת, ע"י שאלה הפותחת כאחת השאלות של הדגם הבסיסי, היינו ב"אפס" או ב"ה' השאלה" או במלת השאלה "אם" (גם ראם-). בדגם השאלה המשולשת הוא יש גם כן וריאנטים שונים הנבדלים לא רק במלות השאלה הפותחות את השאלה, אלא גם במקומה של השאלה השלישית המצטרפת, הן לפני הדגם הבסיסי והן אחרי. שאלות משולשות מסוג זה נשתמרו בשבעה וריאנטים שונים דבר המעיד על גיוון רב בדרכי ההכבעה בדגם זה. נשתמרו גם שאלות "אמתיות" וגם שאלות "ריטוריות", נראה גם כאן שהריטוריות הן תעניית לשאלות האמתיות:

1. ה... ואם... ואם

בשאלה "אמתית" משולשת פתח גד הנביא אל דוד ומציע לו לבחור באחת משלוש האפשרויות בין ההצעה הראשונה ובין שתי האלטרנטיבות שלה:

"התבוא לך שבע שנים רעב בארץך
ואם שלשה חדשים נסך לפני צריך והוא רדפך
ואם היות שלשת ימים דבר בארץך" (שמואל ב' כ"ד, יג).

יש להניח שהדגם הבסיסי ה... ואם... הורחב ע"י הוספת שאלה שלישית הפותחת גם היא ב"ואם... אין בכתנתו לאמר שהשאלה הנידתה יש בה הרחבה, היא נראית כעשויה מקשה אחת, אלא הדגם הורחב. נראה לנו שישנה שאלה משולשת כזו בספרות האנגרית, בטקסט IV: 51-59: כתוב:

פעבר אג עננ א תרת
פעבר אנכ א חד אלת
המ אמת א תרת תלבנ לבנת
תרומה המילולי של השאלה המשולשת הזאת שנוי במחלוקת, אך ברור

למתרגמים שיש כאן שאלה משולשת ואמנם כך הם מתרגמים⁸⁶. הליך חולק על התרגומים המקובלים מבחינה לשונית ואילו מבחינת המבנה הוא משעבד את השאלה לדגם העברי ה... אמר (!) ומשמיט את השאלה האמצעית ומתקבלת שאלה שאינה ברורה מבחינת התוכן:

"ועבד אנכי פי אשרת אשרת... אם אמה אשרת תלבון לבנים"⁸⁷

הקשר בין שתי השאלות אינו ברור, כי מי שאומר בשאלה הראשונה "ועבד אנכי כי אשרת אשרת" ודאי שהוא אינו אומר "אם אמה אשרת תלבון לבנים" כי בשאלה הראשונה הוא מקל בכבודה של אשרת ואילו בשאלה השנייה יוצא שהוא מכבד אותה, ואין בסיס הגיוני לכך. נראה לנו לפרש אחרת את השאלה בהקשרה. אשרת מבקשת מאל לבנות לבעל בית היא וענית ע"י אל:

"ועבד אני משרת אשרת ועבד אנכי אחו אלת אם (אני) אמת אשרת תלבון לבנים"⁸⁸

אל שולל את הדרך הזאת ונתון בהמשך פקודה לבניית בית לבעל. דגם זה של שאלה משולשת מוצא את בסיסו הסגנוני במספר דוגמאות בספר המקרא, דבר המחזק את הנוסח האוגריתי מצד אחד ואת הנוסח המקראי מצד שני, ושם לאל גסיגות תיקון שרירותיים.

2. אם ידעו אם... ואם ידעו אם... חזקת הדין

מעניין לציין שאותה שאלה שבסעיף הקודם מופיעה בטקסט המקביל שבספר דבה"י בדגם אחר ע"י חילוף ה' השאלה שבשמואל ל"אם" בדבה"י⁸⁹

"אם שלוש שנים רעב ואם שלשה חדשים נספה מפני צריח וחרב אויבך למשנת"

86. ראה למשל בניצברג (ANET עמ' 130) דרייבר (CML עמ' 97). ראה גם (CML עמ' 97) וראה למשל לינגס-בלאו (ANET עמ' 72). ראה הליך עמ' 72.

87. ראה הליך עמ' 72.

88. אצל תקבולת זו מצויה כאן באוגריתית ובמקרא למשל איוב ל"ג, ט, ראה לינגס-בלאו אוצר לשון המקרא ערך: אנכי. ראה עתה גם 'מאמרי: חזיקה הסגנונית והלשונית בין ספר חושע וספרות אוגרית, בית מקרא י"ז (תשל"ב) עמ' 40-41. ענב אחרת, תרגמו "משרת אשרת", בניגוד להלך שהרנס את זה כפועל. השם הזה מופיע רק בהקשר אלוהיות כמו "ענב אלמ" (ענת: 76) וכן "וענבנו בב' הדג" (51:37) ראה UT גלוסאר 1885. על אלת ראה לאחרונה הליך עמ' 72 הצורה 16, מכל מקום כלי בגאומ. תרגמו "אמת אשרת" כדרייבר (CML עמ' 97) ולא "אמה אשרת" כבניצברג (ANET עמ' 130). נראה לנו שהגסו "אמת אשרת" מקביל ל"משרת אשרת". ראה לתלן ב"חילופי הדגמים".

וְאִם שְׁלֹשׁ יָמִים חָרַב יִהְיֶה וְדָבָר בְּאַרְץ וּמְלֶאכֶךְ יִהְיֶה מִשְׁחִית בְּכָל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל" (דברי הימים א' כ"א, יב).

במקרה זה יש במקרא שאלת הצעה בדגם מקוצר אם... ואם...⁹⁰ כלומר ברורה הדרך שבה הורחב הדגם משאלה כפולה לשאלה משולשת.

3. ה... אם... אם...

יש ומתוסף לדגם הבסיסי ה... אם... שאלה אחריו הפותחת במלת השאלה "אם". כנראה שמלת השאלה המתוספת במקרים אלה באה בהשפעת השאלה הקודמת לה וכדוגמתה. בדגם זה מצויות שתי שאלות אשר האחת קרובה להיות ריטורית ואילו השנייה הינה שאלה ריטורית מובהקת. השאלה הראשונה מצויה בשמאל ב':

"הֲאֵדַע בֵּין טוֹב לְרָע

אִם יִטְעַם עֵבֶדְךָ אֶת אֲשֶׁר אָכַל וְאֵת אֲשֶׁר אָשְׂתָה

אִם אֲשַׁמְעַ עוֹד בְּקוֹל שְׂרִים וְשִׁרֹת..." (י"ט, לו).

שאלה זו היא ריטורית בכך שאין בכונת השואל לקבל תשובה, אלא היא מבליעה את תשובת ה"לא" בנימה ריטורית שבה. גובו הדברים בהארכת השאלה הולם את הסיטואציה המתוארת בספור.

שאלה בעלת מבנה שווה אך הנה שאלה ריטורית מובהקת היא השאלה המצויה במומור שכתב קוק:

"הַבְּנֵהָרִים חָרָה יִתְּה

אִם בְּנֵהָרִים אֶפֶךְ

אִם בָּיִם עֵבֶרְתָּךְ" (ג', ח).

נראה שאין כאן "טאוטולוגיה" או "כפל גרסא", כטענה המקובלת על פרשנים רבים.⁹¹ אלא יש לנו דגם שאלה משולשת שאמנם יסודו בדגם שאלה כפולה,

90. ראה לעיל בדגם אם... ואם...

91. אין יסוד להצעת חיקון הנובעת מכיוולת מדגמי התרזים והתקבולת כמו הצעותיהם של מובינקל ושל אולברייט. מובינקל גורס "הבגוריים חרה אפך אם בים ה' עברתך" ליוגשטם שלל הצעה זאת בטענות ענייניות ופגניות. ראה ש.א. ליוגשטם, לשוננו כ"ז-כ"ח (תשכ"ד) עמ' 122, גם עמ' 119-

120. אולברייט גורס: "הבגוריים חרה ה' (ה) בגוריים (חרה) אפך (ו) אם בים עברתך". הצעתו זאת מבוססת מכיוולת על הפלגוריה של ה' ועל הטעימה של התקבולת ABC/ABD, ראה W.F. Albright, The Psalm of Habakkuk, Studies in Old Testament Prophecy, ed H.H. Rowley, Edinburgh, 1950,

pp. 11, 17. נראה לנו שגושת המקרא מקורי מפני שיש גיוגים שונים בדפוטים הקדומים, וכן מגיוגים הנוסחאות התזרות ובלעזת החזרות ובלעזת המקבילות (כטענת ליוגשטם שם, עמ' 122).

זהו ברור לנו לאור השאלה הקודמת, שאף מפרש לא הציע לתקנה, והן לאור ניווני הדגמים כפי שהצבעו עליהם. ... ה... ה... ה...
 שאלה משולשת "אמיתית" ששלוש שאלותיה פותחות בה' השאלה מצויה במלכים:

השלוש לך השלום לאישך השלום לילך (מלכים ב' ד', כו).
 שאלה משולשת "ריטורית" ששלוש שאלותיה פותחות בה' השאלה מצויה בספר איוב:

"התתן לסיס גבורה התלביש צארו רעמה התרעישו כארבה..." (ל"ט, יט-כ).
 יש להניח שיסוד הדגם המורחב כאן ה... והמשורר שרשר שאלה נוספת ויצר דגם בן שלוש שאלות.

ה... אפס... אפס...
 יש ומתוספת שאלה שלישית לדגם ה... אפס... וגם כאן השאלה השלישית פותחת כמו זו הסמוכה אליה, היינו, באפס...:

"האין עוד חקמה בתימן
 אבדה עצה מפנים
 נסרחה חקמתם" (ירמיהו מ"ט, ז).

א... אפס... אפס...
 יש השאלה שלישית מתוספת, ע"פ אותו עיקרון, לדגם אפס... המתחילה אף היא כמו השאלה השנייה ובהשפעתה ב"אפס". מדגם זה נשתמרה רק שאלה משולשת אחת בלתי ישראל:

נראה: "אם פרחת הנפן
 פתח הפמדר
 הנצו הרמונים" (שיר השירים ז', יג).⁹²

ה... ה... א...
 דגם שביעני של השאלה המשולשת נראה לנו שהוא מצוי בפסוק הקשה:
⁹² ראה להלן בסעיף יחלושי הדגמים בטכסטים מקבילים.

ר"ה האומר בית יעקב
הקצור רוח יהיה
: אם אלה מעלליהו" (מיכה ב, ז).
המבנה של הפסוק ברור ע"פ אותם עקרונות שציינו לעיל. גם כאן הדגם הבסיסי ה... א... הורחב לדגם בעל שאלה משולשת. כאן השאלה הנוספת לדגם באה לפני הדגם הבסיסי. וגם כאן פועל אותו עקרון שהשאלה הנוספת מושפעת ממילת השאלה הסמוכה לה. כאן מתוספת שאלה בה' השאלה היות והשאלה הראשונה פותחת בה' השאלה. בפירושו של הפסוק הקשים גדולים והוצעו תיקונים שונים בנוסת. גראה לנו לפרש את הפסוק ע"פ השואתו לפסוק הקרוב לו מבחינת המבנה והתוכן:

"מדוע באתי ואין איש
קראתי ואין עונה זרה"
הקצור קצרה ידי מפרות : ואם אין בי כח להציל" (ישעיהו ג, ב).
שתי השאלות האחרונות בשני הפסוקים קרובות מאד מבחינת המבנה, במיכה ה... א... ובישעיהו ה... ואם... הן גם קרובות במקצת מבחינת הלשון. שתיהן פותחות במקור של הפעל קצר. מבחינת התוכן הן קרובות מאד "הקצור רוח ה'" ופירושו: האם ה' גילה אי יכולת, זהו זהה בתוכנו ל"הקצור קצרה ידי". שתי השאלות הפותחות ב"אם" וב"ואם" אמנם אינן קרובות מבחינת הלשון אך הן קרובות מבחינת התוכן. במיכה מוזכרים "מעלליהו" של ה' ובישעיהו מתוארים מעשיו, מעשה ההצלה. אם שתי השאלות האחרונות במיכה ובישעיהו קרובות במבנה ובלשון ובתוכן, הרי צריכה להיות קרבה מסיימת גם בדברים המוקדמים לשתי השאלות. גראה שהכתוב במיכה הוא מעין ניסוח קצר לדברים שנאמרו בהרחבה ע"י ישעיהו, היינו בשני המקומות מובעת אכזבתו של האל מאי הענות לקריאתו. בישעיהו הדברים ברורים. ומה במיכה? גראה שפירוש המלים "האומר בית יעקב" הוא- האם לא נאמר לכם בית ישראל (על כוחו של האל) וממשך ואומר הקצור רוח ה', האם אין ביכולת האל לעשות, כישש לכם הוכחה ברורה על מעלליהו. "אם אלה" הוא רומז למעשים שעשה האל המתוארים בפסוקים הקודמים.

השאלה המשולשת המנומקת

בכמה פסוקים במקרא מופיעות שאלות כפולות ריטוריות בדגם ה... א...
לא בצורה עצמאית, אלא כקשורות בקשר הדוק במשפט הבא לפניהן או
92 ראה למשל: I.M.P. Smith, Micha... Edinburgh, 1911 p. 55.

אחריתו. משפט זה משעבד את שתי השאלות ה... אם... והופכן לשאלות הנמקה, המנמקות את האמור בו, כלומר משפט השאלה הבסיסי הורחב למשפט "שאלה מנומקת", הכולל שני חלקים: חלק טפל – המכיל את שאלות התנמקה, וחלק עיקרי – המכיל את החלק המנומק.⁸⁶ אך גם דגם זה אינו מופיע בצורה סכימטית קבועה ושמרנית, אלא נתהוו בו וריאציות שונות ומגוונות. ציין תחילה את השאלות האוגריות השייכות לקטגוריה זאת.

א. השאלה המשולשת המנומקת באוגריתית

בפירושו לעלילת כרת, הצביע לראשונה גינצברג⁸⁵ על קיום דגם שאלה ריטורית בספרות האוגריתית המקביל לדגם השאלה המצוי בספר ירמיהו.

נקודת המוצא היתה השאלה בכרת 38 – 43

מאת ⁸⁶ כרת כיבכי	היינו:	מה לְכַתְּ כִּי יִבְכֶּה
ידמע ⁸⁷ ועמג עלם – אל		יְדַמַּע הַנְּעִים עַל־עַלְמ־אֵל
מלכ (כתלר) אבה יארש		מִלְכֹת קְשׁוֹר אָבִיו יִבְקֶשׁ
המ דרכלת) כא ב א ד מ		אִם מְשַׁלָּה כָּאֵב הָאָדָם

בדגם הזה שתי השאלות האחרונות מנומקות את המשפט הקודם להם, שתי הן הוא משפט שאלה. גינצברג ציין גם שאלות ריטוריות אוגריות אחרות השייכות לסוג הזה, שבהן השאלות הראשונות הדורשות הנמקה פותחות במלת השאלה "אִכ" הוזה ל"מדוע" העברית.⁸⁸ כמו בטקסט IV – V 31–43.

אִכ מַעִית רבת אִ תֶּרֶת יִמ	היינו:	מִדַּע בָּאָה הַנְּבָרֶת אֲשֶׁרֶת יָם
אִכ אִ תוֹת קִנִּית אִלמ]		מִדַּע אֲתָתָה קִנִּית הָאֵלִים
רַעֵב רַעֵבֶת תַּעַת []		רַעֵב רַעֵבֶת []
המ עִמָּא עִמָּאת ועם []		אִם צָמָא צָמָאת []

לאחרונה פתח ה'לד את הערותיו הקצרות של גינצברג בהביאו את המקומות שציין גינצברג לדין, תוך הצעת פירושים והשלמות משלו.⁸⁹ שאלה נוספת שצוינה ע"י גינצברג ונדונה ע"י ה'לד היא השאלה ב 21:51–26.

84. השוה אר. זינגר, על סוג מסוים ממשפט השאלה בלשון המקרא, הקונטרס העולמי למדעי היהדות, קיץ תשי"ז, מגנס, עמ' 100–112.

85. ראה הערה 84.

86. מאת-היינו "מה אתה" כמו שיש בשופטים י"ח, ח "מה אתם" וברות ג', טז; "מי את", במובן "מה לכם" "מה לך" השוה שופטים י"ח, כג. ראה גינצברג שם, 87.

87. בכה // דמע מצוי באוגריתית ראה UT 10:8–11–10:8–9, 10, כרת 26–32, 60–62 1 אקת 175–173 כן מצוי האמז במקרא ראה למשל, ישעיה ט"ו, ט, ירמיהו י"ב, יז, ל"א, ט"ו, יח, כ"ד טו ועוד.

88. גינצברג שם, שם. ראה גם קאסוטו האלה ענת עמ' 84, 89. ראה הערה 28.

אִכְ מַעִי אֶלְאִי בַעַל
 אִכְ מַעִית בַּתְּלַת עֵנַת
 מַחְצִי הַמַּלְחָצַב בְּנֵי
 הַמַּמְכְּלִי צַבְרָת אֲרִי
 מוֹבֵנִן שֶׁל שְׁתֵּי הַשְּׁאֵלוֹת הַרְאשׁוֹנוֹת הַפּוֹתְחוֹת בִּ"אִכְ" בְּרוּר, וְהוּא דוֹמֵה לְשֵׁאלָה
 הַקּוֹדֶמֶת, הֵינּוּ:

מִדּוּעַ הֵינִיעַ אֶלְאִי בַעַל
 מִדּוּעַ הֵינִיעַ הַבְּחִינָה עֵנַת
 מוֹבֵנִן שֶׁל שְׁתֵּי הַשְּׁאֵלוֹת הָאֲחֵרוֹנוֹת מוֹטֵל בְּסַפֵּק וְהַהֶשְׁלָמוֹת שְׂצוּיֵינוּ לְעֵיל הֵן שֶׁל
 הַרְדְּנָר 100 לְפִי הַשְּׁלֵמַת הַרְדְּנָר הַמְּבוֹסֶסֶת עַל תְּקִיבֹלַת הַצְּלָעוֹת יִתֵּן לְחֵרָם
 אֵת שְׁתֵּי הַשְּׁרוּרוֹת:

מַחְצִי אִם מַחְצוֹ בְּנֵי 100
 אִם כְּלוֹ צַבּוּר קְרוּכִי.

וְרִיאָצִיָּה קֵלָה שֶׁל הַדָּגִם מְצִיָּה בְּשֵׁאלָה שֶׁב III 28-32:
 אִכְ תַּמְנֵנָּה רַבַּת אֲחֵרַת יָם
 תַּעֲטִינִי קִנִּיָּה אֶלֶם
 מַעֲתַת תֵּר אֶל דַּפְּאָד
 הַמַּעֲטָמָה בְּנֵי בִנּוֹת.
 שֵׁאלָה זוֹ תַּרְגּוּמָה הַלְד:

מִדּוּעַ תַּחֲלוּן פְּנֵי הַנְּבִרָת אֲשֶׁרֶת יָם
 תְּכַפְּרָן פְּנֵי קִנְיַת הָאֵלִים
 הַחֲלָתָם פְּנֵי שׁוּר אֶל רֵב הַחֶסֶד
 אִם כְּפִרְתָּם פְּנֵי יִצְרַר הַיְצוּרִים. 101

דָּגִם שֵׁאלָה זוֹ נִבְדֵּל מִהַקּוֹדֶמִים לוֹ בַּכֵּךְ שֶׁאֵין שְׁתֵּי הַשְּׁאֵלוֹת הַרְאשׁוֹנוֹת
 פּוֹתְחוֹת בְּמִילַת הַשְּׁאֵלָה "אִכְ", אֶלֶא רַק הַשְּׁאֵלָה הַרְאשׁוֹנָה, וְאִילוֹ הַשְּׁנֵיָה הִיא
 פּוֹתְחָה בִּ"אִפְס" כַּאֲשֶׁר הִיא נִסְמָכָה עַל הַשְּׁאֵלָה הַקּוֹדֶמֶת לָהּ.

100. CTA 4, 23 ע"פ תרגום זה ע"פ הצעת פרופ' ליונסטם (בע"פ), המפרש את הבסוי "מחצוי המ (ח) חצ" ע"פ הכסוי
 המקביל לו באכדית im-ha-as rit-ti ma-hi-ti-ia ראה: S. E. Loewenstamm, IEJ 9 (1959) P. 260.
 101. ה'ד ע"פ 75. שני הפעלים האוגריתיים מנע // עטי, משמעם אינו ברור לגמרי, ראה אצל ה'ד
 ראה לאחריה. C. de Moor UF I (1969) p. 201.

ב. השאלות המשולשות המנומקות במקרא.

ה. ... א.מ... מדוע...

כאמור, גינצברג קשר את דגם השאלה הריטורית באוגריתית לדגם ה...
א.מ... מדוע... שבספר ירמיהו כמו:

”הַעֲבֹד יִשְׂרָאֵל
אִם יִלְדֵי בֵּית

מִדְּעַ הָיָה לְבֹן” (ירמיהו ב', יד.)¹⁰²

שאלות אלה זהות לשאלות האוגריתיות מבחינת סוגן כשאלות מנומקות ומבחינת מבנה הכללי, בהיותן כוללות שאלות הנמקה ושאלות מנומקות אך הן נבדלות בפריטים. בעוד שהשאלות באוגריתיות כוללות שאלה מנומקת בת שתי צלעות מקבילות הרי השאלות בירמיהו מכילות רק שאלה מנומקת בת צלע אחת בלבד. ועוד הבדל: בעוד שהשאלות המנומקות בטקסטים האוגריתיים

102. דיון מפורט על הפסוקים האלה שבירמיהו, ראה מאמרי: הדגם ה... א.מ... מדוע... בספר ירמיהו, בית מקרא, וחברת מ"ה (תשל"א) עמ' 152-170. האם מצוי דגם זה מחוץ למקומות אלה? דרייבר שציין את שמונת מראה המקומות בספר ירמיהו (שם, שם), ציין שיש להשוות לכאן את ירמיהו ל' ו' שאלו נא וראו אם יולד זכר מדוע ראייתו כל גבר ידיו על חלציו כיוולדה. גינצברג (כרת עמ' 85) הציע לשחזר את הפסוק על פי הדגם ולגרס:

הַאִישׁ יוֹדֵל אִם יוֹלֵד זָכָר

מִדְּעַ רְאִיתִי כָל גֹּבֵר יָדָיו עַל חֲלָצָיו כִּיּוֹלֵה

בְּרָאָה שְׂאֵרֵעַת חֲקֵלָה בְּטַכְטֵס וְכִיּוֹן הַתִּיקָן טָבִיר. אִךְ הִיִּיתִי מַעֲדִיף נוֹסַח אַחֲרֵי:

[הַחֲלִיל גֵּבֵר] אִם יוֹלֵד זָכָר

מִדְּעַ רְאִיתִי...

בהצעה זו הקדמתי את הנשוא לנושא הן בהשפעת הצלע המקבילה לה והן בהשפעת פסוק הקרוב לפסוקו מבחינת הדגם ומבחינת הענין:

הַחֲלִיל אִרְץ בְּיוֹם אַחֲרַי אִם יוֹלֵד גֹּי פֶּעַם אַחַת (ישעיהו ס"ו, ח)

הצעתי לגרוס "גבר" במקביל ל"זכר" מן הסיבה שבהמשך השאלה מזכיר "גבר" (אין במקרא תקבולת זכר // גבר, ולא איש // זכר). בעבורה קודמת הצעתי לראות אותה תופעה בפסוק "האנכי לאדם שיהי ואם מדוע לא תקצר רוחי- (איוב ב"א, ד) והוצעתי לגרוס:

"האנכי לאדם שיהי" ואם [לאיש מר בפשי]

מדוע לא תקצר רוחי-

אחרי זה התפרסם מאמרו של הלד שבו הוא עומד על אותה תופעה ומציע לגרוס:

"האנכי לאדם שיהי" ואם [לאגוש כעשי]

מדוע לא תקצר רוחי

ואפשר להתייחס עדיפות והצעה הראשונה על האחרונה, למרות ששתי ההצעות מבוססות על חוקי התקבולת וצמדית המלים. התקבולת אדם // אנוש, נדירה בספר איוב ומופיעה רק פעם אחת (ל"ו, כה) ואילו התקבולת אדם // איש, מצויה בספר חמש מעשים (י"א, יב; ל"ב, כא; ל"ד, יא; ל"ז, ו); וזו, ל"ח, כו). למלה שיהי הוא מוצא לה צמד במלה כעשי ע"ש שמואל א' א', טז (בצורת אחי מקושר), לעומת זאת התקבולת שיהי... מר בפשי, מצויה באיוב מעמ"מ (י', א; ד, יא). אף אם ארעו תקלות בטקסט ובמסירתו, התקנים אינם מוחלטים וחד משמעיים.

מופיעות בראשונה ואחריהן מופיעות השאלות המנומקות. הרי בספר ירמיהו מופיעות שאלות ההנמקה בתחילת הדגם ואחריהן מופיעה השאלה המנומקת.

2. מדוע... ה... א.ם...

מקבילה מדויקת לשאלה האונגריתית (III 51) 28-32 יש לראות בדגם המופיע בספוק:

”מדוע באתי ואין איש הקצור קצהו ידו מפדות
 קראתי ואין עונה ואם אין בי כח להציל” (ישעיה
 נ, ב.) 103

כאן כמו בשאלה האונגריתית פותח הדגם בשאלה בעלת שתי צלעות אשר הראשונה פותחת ב”מדוע” והשניה נסמכת אליה בפתוחה ב”אפס” ורק לאחריו באות שתי שאלות המנומקות.

לצד שני הדגמים מצויים עוד שאלות ריטוריות מסוג זה שבהם השאלה המנומקת לא פותחת ב”מדוע” אלא כמלת השאלה המקבילה לה “למה” 104 גם כאן אנו עדים לגמשוות בדגם והשאלות מופיעות בשתי וריאציות.

3. למה... ה... א.ם...

דגם זה פותח בשאלת הנמקה “למה” המנומקת בשתי שאלות ה... א.ם... מדגם זה נשתמרו שתי שאלות, האחת בטקסט פיוטי:

”למה תריעי רע המלך אין בך אם יועצך אבד” (מיכה ד, ט.) 105

103. זינגר עמד לראשונה על קשרו של פסוק זה לשאלות האונגריות. בבקורתו על “כרת” של גינצברג, ציין זינגר את הדמיון בין השאלות האונגריות והפסוק בישיהו נ, ב, כצינו שהדמיון הוא לא רק במבנהו אלא גם בשימוש במקור המוחלט בפתוחה שאלות ההנמקה: ראה: א.ד. זינגר, אגדת כרת המלך (ת.א. גינצברג) ירושלים שנת י"ד (תש"ז-תש"ט) עמ' 58, וראה לאתרונה הלד עמ' 176.

104. מסוגו של יסמן לעשות הכמנה בין “מדוע” ו”למה” בעברית המקראית תנה מלאכותית ביותר, ראה: 113-106 A. Jepsen, Warum? Das ferne und nahe Wort, Fest. L. Rost, Berlin, 1967 ss.

יש לטעון נגדו ש”מדוע” ו”למה” באים יחד ובמקביל כמו איוב ג, יא-יב: למה לא מרחם אמת מבטן יצאתי ואנוע מדוע קדמוני ברכים ומה שדיים בי אינק כמו כן מופיעות המלים בחילופים חוששיים כמו שאנו מוצאים בשמואל ב, יא, כ-כא: והיה אם תעלה המת המלך ואמר לך מדוע נבשחם אל העיר להלחם... למה נבשחם אל החומה...?

וכן נהוג: “מדוע אתה עובר את מצות המלך” (אסתר ג, ג), לילמה אתם עוברים את מצות ה' (דברי-יב כ"ד, כ); וכן “מדוע מצאתי חן בעיניך להכיריני” (רות ב, ג) לילמה לא מצאתי חן בעיניך

השניה בטקסט פרחאי:

”וְלָמָּה זֶה חָרָה לָךְ עַל הַדְּבָר הַזֶּה
הָאֵלֶּל אֲכַלְנוּ¹⁰⁵ מִן הַמֶּלֶךְ

אִם נִשְׂאת נִשְׂא לָנוּ (שמואל ב' י"ט,

מג.)¹⁰⁶

4. ה...אם...אם...למה...

מדגם זה נשתמרה רק שאלה אחת. כנראה שביטודו היה הדגם ה...אם...
למה...אלא שהשאלה שנשתמרה נתארכה ונסתרבלה בגיבוב פרחאי:

”הָאֲדַע בֵּין טוֹב לָרַע
אִם יִטְעַם עֲבָדְךָ אֲשֶׁר אָכַל וְאֵת

אֲשֶׁר אֶשְׂתֶּה

אִם אֲשַׁמְעַ עוֹד בְּקוֹל שְׂרִים וְשׁוֹת

וְלָמָּה יִהְיֶה עֲבָדְךָ עוֹד לְמִשָּׂא אֶל אֲדוֹנֵי הַמֶּלֶךְ” (שמו"ב י"ט, לו).

הדגם המקורי ה...אם...נחרב כאן ע"י שאלה נוספת הפותחת ב"אם"¹⁰⁷.

כנראה בגלל מספר השאלות הרב ובגלל אריכות השאלות באה הר לפני
”למה” כדי להדגיש את המעבר לשאלה העיקרית, השאלה המנומקת.

5. ה...אם...כי...

דגם הקרוב לדגמים אלה בכלל ולדגם ה...אם...מדוע...בפרט הוא
הדגם ה...אם...כי...כמו:

הָיִים אֵינִי
אִם תִּנָּחַן¹⁰⁸

כִּי תִשִּׁים עָלַי מִשְׁמֶר” (איוב ז', יב).

הן מבחינת מבנהו והן מבחינת ענינו שווה דגם זה לדגם ה...אם...מדוע...גם
כאן מופיעות שתי שאלות בדגם ה...אם...שהנן שתי שאלות הנמקה,
טפלות למה שבא אחריהן. אך ישנו הבדל בולט. במקום מלת השאלה ”מדוע”
מופיעה המלה ”כי”, והשאלה האם יש כאן הבדל מהותי בין שני הדגמים נראה

(במדבר י"א, יא) וכן "למה מצאתנו כל זאת" (שופטים ו', יג), ל"מדוע קראני אלה" (ירמיהו י"ב,
כב) ועוד. אפשר שהמפילות נובעת מקיומם של דיאלקטים בעברית המקראית.

¹⁰⁵ פתיחת שאלת ההנמקה במקור לחזק הסגנון כך באוניברסיטת השו"ת הערה 9 וכן הערה ¹⁰³
ההשווה גם ג'וניוס § 113.

¹⁰⁶ לעיתים רחוקות באת ההנמקה רק בשאלה אחת כמו:

"למה תלכזת עמי"

העוד לי בנימין במעי והיו לכם לאנשים" (רות א', יא)

ראה זינגר, עמ' 110.

¹⁰⁷ ראה לעיל בדיון על השאלה המשולשת.

¹⁰⁸ השוה אוניברסיטת ימ/חגב UT 50:62.

שלמרות הקרבה יש הבדלים מטרימיים ביניהם.¹⁰⁰ יתכן שבדגם, שהחלק המנומק פותח ב"מדוע", יש הטחה ספונטנית וזקת כאב רגשית עממית, המתבטאת בשאלה "מדוע",¹⁰¹ בעוד שהחלק המנומק הפותח ב"כי" יש בו הסקת מסקנה הגיונית, והגו טענה חכמתית הנובעת משיקול דעת. על זהות הדגמים ה... אם... מדוע... וה... אם... כי... מנסה הלד ללמוד מהפסוק:

"הַצְרֵי אֵין בְּגֻלְעַד
כִּי מִדְּעַע לֹא עֲלָתָה אֲרֻכַּת בַּת עַמִּי" (ירמיהו ח', כב).

אך טענה זו אין לה על מה שתסמוך, כיון שאין אנו יכולים להרכיב שאלה אלטרנטיבית בפסוק זה בלעדי המלה "מדוע". משפט בנוסח:

"הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם

כי לא עלתה ארוכת בת עמי"

משפט כזה מאבד כל משמעות. הלד שהרגיש בכך, כנראה, מציע לפרש את "כי" העברי כמקביל ל"אכ" האנגרית ול"מדוע" העברי וה. לא נראה.¹⁰² על כן עדיף בעינינו לראות את ה"כי" כתוספת משנית, בכיוון של דגם הנמקה חכמתי. שמה גם זה לא היה הנוסח השליש והקרום כיוון שהתרעמים ארבעה עשר כת"י מעידים על הנוסח הטהור ה... אם... מדוע...¹⁰³

יש וחלק מנומק הפותח ב"כי" לא מופיע אחרי שאלה כפולה אחת, אלא אחרי שתי שאלות הנמקה כפולות, להגברת האפקט הריטורי:

הַעֲיֵי בְּשַׁר לֵךְ
אִם כִּרְאוֹת אֲנוֹש תִּרְשָׂה

הַכִּימִי אֲנוֹש יִמֶיךָ
אִם שְׁנֹתֶיךָ כִּימֵי גְבָרִים

כִּי תִבְקֶשׁ לַעֲוֵנִי
וְלֹחֲטָאתִי תִדְרוֹשׁ (איוב ה', ה-ו).¹⁰⁴

¹⁰⁰ לדעת הלד אין הבדלים ראה מאמרו עמ' 79.

¹¹⁰ ראה: בית מקרא מ"ה (תשל"א) עמ' 152 - 170.

¹¹¹ כיוון שיש לנו פסוקים הבאים בדגם ה... אם... כי... שלא יתכן למרש בהם את ה"כי"

במקביל ל"מדוע" ול"אכ" (ראה ישעיהו ס"ו, ה; ירמיהו י"ח, יד-טו; עמוס ו', יב, מ"ב ד', ט).

בעצם חזן משני הפסוקים שהוא הוכיח אין פסוק שבוכל פירוש ה"כי" כמדוע, ואם כבר רוצים

להקביל ל"אכ" האנגרית מילה עברית, נראה, שבכמה טכסטים סויסיים, בעיקר בקינה, אם היא

אמיתית ואם היא אירגנית יש למלה "אין" העברית אותה משמעות, כיון שאין היא שואלת כיצד אלא

שואלת לסיבה (ראה ירמיהו ט', יז; מ"ח, יד, לט; עובדיה ה', (ראה הלקן) ו; אולי גם ירמיהו ב', כא).

המעבר הסימנטי משאלת "אין" במובן "מדוע" לשאלת "אין" במובן "כיצד" הוא ברור ומונחן. השווה:

בית מקרא מ"ז (תשל"ב) עמ', 42-43.

¹¹² ראה המאמר (המוזכר בהערה 110) עמ' 164.

¹¹³ יוס' // שנה. צמד זה מצוי במקרא, באוגריתית באכדית ובפניקית, בפועליות שונות ראה

מש"כ ב(1971) Semitics II (ברדוס).

¹¹⁴ עוון // חטאת. צמד זה מצוי מאד במקרא ראה למשל חזקיהו ל"ב, ב, ובאותו מונח מופיע

הצמד הזה בסמיכות "עון חטאת".

כאן לא רק שאלת ההנמקה ה"א...אם... הוכפלה, אלא גם החלק המנומק הוכפל והוא מופיע בשתי צלעות, כנראה לאיזון מטרי של החרת. וריאנט אחר של הדגם ה"א...אם... כי... יש לראות בפטוק:

וְהַבְּנֵי־יִשְׂרָאֵל יִתְּנוּ אֶת־הַחֶלֶק הַזֶּה לְעַבְדֵי־יְהוָה אֲשֶׁר בְּנֵהְרֵים אֲפֶק
וְהַבְּנֵי־יִשְׂרָאֵל יִתְּנוּ אֶת־הַחֶלֶק הַזֶּה לְעַבְדֵי־יְהוָה אֲשֶׁר בְּנֵהְרֵים אֲפֶק
כִּי תִרְכַּב עַל טוֹסִיף מִרְכַּבְתֶּיךָ יְשׁוּעָה" (חבקוק ג, ח).

לדגם היסודי ה...אם... מתוספת שאלה¹¹⁵ לפני הופעת החלק המנומק הפותח ב"כי"¹¹⁶.

6. ה...אם... הלא... מופיע חלק משפט הפותח במלה

"הלא" ויוצר טיפוס שהגו מעבר מן ההנמקה בצורת משפט שאלה אל ההנמקה בצורת משפט חיזוי. וכאן נבדל דגם זה מן הקודמים לו הבדל עניני ומחזתי. בעוד שבכל הדגמים הקודמים היו שתי השאלות ה...אם... מהוות את החלק המנומק במשפט, הרי כאן שתי השאלות הללו מהוות את החלק המנומק ואילו המלה "הלא" פותחת את החלק המנומק:¹¹⁸

"הַיְשׁוּעָה הַזֶּה הַיְשׁוּעָה מִיְמֵינוּ
הֲלֹא אַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְנִקְנָה לָךְ" (ירמיהו י"ד, כב).

יש ומצטרף משפט הנמקה הפותח במלת "הלא" גם לדגם ה...אפס...

"הַקְּלוֹם תִּאֲנַף בְּגוֹ
הֲלֹא אַתָּה תִּשׁוּב תִּחְיֶינָה" (תהלים פ"ה, ו-ז).

יש גם ומשפט ההנמקה הפותח במלת "הלא" מופיע אחרי שאלות בדגם ה...אם... כחרת מורחב.

¹¹⁵ ראה לעיל בדיון על הדגם ה...אם...אם...

¹¹⁶ ראה דגם ה...אם... במדבר י"א, יב; ישעיהו ס"ו, ה; ירמיהו י"ח, יד-טו, ל"א כ, מ"ב ד, י ואף מצוי כנראה דגם ה...אם... (חזקאל ח', יז).

¹¹⁷ ראה זינגר עמ' 110.

¹¹⁸ על המלה הלא ושימושה במקרא ראה A. Van Selms, Halo in the Courtier Language in ancient Israel.

¹¹⁹ עלם // דר(ז)דר צמד זה מצוי במקרא, באונטרימות ובארמית בפוזיציות שונות, ראה בפירוט במאמר שהוזכר בהערה 118.

"האלהי מקרוב אני נאם יהוה" ולא אלהי מרחוק
 אם ישתר איש במסתרים: לא יאני לא אראנו נאם יהוה
 הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם יהוה" (ירמיהו כ"ג כג-כד)
 יש ומפתח הדגם הוה בטקסטים רישוריים מובהקים ואז מורחבים החלקים
 המנומקים והמנומקים כמו:

ה' ק' ה' יהוה צום אב'תרהו / יום עצות אדם נפשו
 ה' ל'כף כאנמן ראשו / ושלך ואמר יציע
 ה' ל'זה תקרא צום / ויום רצון ליתנה
 ה' ל'א זה צום אב'תרהו / פתח תרצבות רשע / התר אנדות מוסה
 ושלח רצוצים חמשים / וכל מוסה תנמקוח
 ה' ל'א פלס לרעב לחמך / ועניים מהודים תביא בית
 כי תראה ערם וכסיתו / ומבשרך לא תתעלם" (ישעיהו
 נ"ח:ח-יז)

כאן מופיעות בחלק המנומק שאלות כפולות. והחלק המנומק פותח בשני
 משפטים ארוכים במלת ההנמקה "הלא".
 יש חל עירוב מסורג בין חלקי השאלות המנומקות ובין חלקי ההנמקה:

ה' ל'הטע און / ה' ל'א ישמע
 אם יצר עין / ה' ל'א יביט
 היסר גלם / ה' ל'א יוכיח" (תהלים צ"ד, ט-י)

כאן ניתן בצמוד לכל שאלה נימוקה, הפותח במלה "הלא".
 נראה שלדגם המשפטים אלה יש לשייך את הפסוקים הבאים, אע"פ שבנוסח
 המסורה בניקודם הנוכחי הם אינם, לכאורה, שאלות:

"הפסל נסך חרש" וצרח בהוה ירקעו / ורתקות כסף צרח
 ה' מסכן תרומה עץ לא ירקב יבחר חרש חכם יבקש לו להכין פסל לא ימוט
 ה' ל'א תדעו / ה' ל'א תשמעו
 ה' ל'א תראש לכם / ה' ל'א תביעוהם מוסדות הארץ". (ישעיהו מ', יט-כא)

נראה שהו' המצויה בראשי הפסוקים יט; כ כ אינה ה' הידועה; אלא ה'

120. על מבנה שלוש שאלות הראשונות ראה להלן בדיון על "בדרך הנשוא".

השאלה¹²¹ והשאלות קשורות אל הפסוק הקודם השואל "ואל מי תדמיץ אל ומה דמות תערכו לו". כאן באה ההשוואה בצורת שאלה "הלו/וסל" "הלו/מסכן" וכאן נטמעה הל'. אח"כ באה ההנמקה השוללת, בארבע פתיחות הנמקה במלה "הלא".

חילופי דגמים בטכסטים מקבילים

בכמה מקומות במקרא נשמרו נוסחים מקבילים של אותה שאלה. השואת שאלות אלה יש בה לשפוך אור על חילופי הדגמים מצד אחד ועל התפתחות הדגם מצד שני. השואת הנוסחים תהווה בסיס מוצק להסקת מסקנות על קיומם של וריאנטים שיש בהם חילופים קלים ואין הם שניאת מעתיקים או שיבושי מסרנים וכיו"ב. בספר ירמיהו אנו מוצאים, כאמור, שלושה נוסחים של אותה השאלה:

"העל אלה לא אפקד, נאם יהוה, ואם בני אשר כזה לא תתקם נפשי" (ה, ט)
 "העל אלה לא אפקד, נאם יהוה, אם בני אשר כזה לא תתקם נפשי" (ה, ט).
 כט).

"העל אלה לא אפקד בם, נאם יהוה, אם בני אשר כזה לא תתקם נפשי"
 (ט, ח).

המצאותן של שלושה שאלות אלה לא מעידה שהם "פסוקים נודדים" שהם יצירת עורכים ושובצו במקומות שונים אלה. פסוק כזה הינו דוגמא ריטורית מובהקת שניתן להשתמש בו בנאומים שונים. ואמנם שלושת הפסוקים הללו מצויים בחתימות נבואות, דבר המתאים הן מבחינת המבנה והן מבחינת התוכן. לענין הגדון יש כאן שני פסוקים בדגם ה...אם... ופסוק אחד בדגם ה...אם... כאמור לעיל החילופים הם חופשיים ויש בהוספת ה' הגברת חריפות הטענה ע"י הדגשת הטענה השניה לא כחותרת, אלא כנוספת. מכאן ניתן ללמוד על חילוף ה...אם... ב"ה...אם... כדבר רגיל ומעיד על קיומם של שני הדגמים.

שאלה הנמצאת בשני טכסטים מקבילים היא השאלה המשולשת שבה פונה גד אל דוד:

"התבא לך שבע שנים רעב בארצך"

121. ראה ד. גלין חקרי מקרא, ספר ישעיהו ירושלים תרצ"ט, עמ' מ"א. גלין אינו שולל את נקוד בעלי המסורה אלא נותן לו הסבר אחר.

אתר דעת - מכללת הרצוג

דגמי' השאלה' הכפולה

[41]

וְאִם שְׁלֹשׁ חֳדָשִׁים נֶסְךָ לִפְנֵי צָרִיף וְהוּא רִדְפֶךָ: וְאִם שְׁלֹשׁ יָמִים הָיָה שְׁלֹשֶׁת יָמִים דָּבַר בְּאַרְצֶךָ" (שמואל ב' כ"ד, יא) וכו'.
ולעומת זאת:

אִם שְׁלוֹשׁ שָׁנִים רָעָב

וְאִם שְׁלֹשׁ חֳדָשִׁים נֶסְפָה מִפְּנֵי צָרִיף וְחָרֵב אוֹיְבֶיךָ לְמִשְׁנֵת
וְאִם שְׁלֹשֶׁת יָמִים חָרֵב יְהוֹת וְדָבַר בְּאַרְצֶךָ וּמִלֶּאֱךָ יְהוֹת מִשְׁחִית בְּכָל גְּבוּל
יִשְׂרָאֵל" (דברי הימים א', כ"א, יב)

אין בכוונתנו לברר את כל ההבדלים המצויים בין שני הטקסטים, אלא רק
בענין הנוגע לדגם. מה שהיה בשמואל, ה' השאלה, הוחלף בספר דבה"י במלת
השאלה "אם". מזה ניתן ללמוד שני דברים: האחד, שחילופים חופשיים בין ה'
השאלה ובין "אם" מצויים ולגיטימיים, ובכך מתבטלים גסינות התיקון של "ה'
ל"אם", והשני ששאלה הפותחת במלת השאלה "אם" הנה מאוחרת לשאלה
הפותחת בה' השאלה, ואמנם לשון המשנה תוכיח שרוב השאלות שבה פותחות
ב"אם" ולא בה'. השאלה. שתי שאלות הקרובות וקשורות אחת בשניה הן
אלה המופיעות בספור יוסף. אחי יוסף אומרים לאביהם שהאיש שאלם: וי
"העוד אֶבְיָכֶם חַי" ויחַי הָיָש לְכֶם אָח" (בראשית מ"ג, ז)
בטענת יהודה כלפי יוסף הוא אמר שיוסף שאלם:

"הַיֵּש לְכֶם אָב

או אָח" (בראשית מ"ד, יט) וכו'.
היינו, לענינו, ה' השאלה מתחלפת במלת הברירה "או" כלומר הדגם ה'
ה... יכול להתחלף לדגם ה' או... וכו'.

"הַפְּרָקָה הַגָּפֶן

הַנְּצוּ הַרְמוֹנִים הַיָּמִים
או יאלו בו, יא כתוב: ויחַי הָיָש לְכֶם אָח" וכו'.
"אם פְּרָקָה הַגָּפֶן" וכו' וכו'.
הַנְּצוּ הַרְמוֹנִים

כאן בולטות שתי תופעות. האחת חילוף מלות השאלה והשניה הרחבת הפרו
שכתוצאה ממנה נתקבל דגם בעל שלוש שאלות במקום דגם של שתי שאלות.
בחילוף מלות השאלה אנו רואים שה' השאלה הפותחת את השאלה הראשונה
בו, יא, הוחלפה במלת השאלה "אם" דבר המעיד, כאמור לעיל, הן על
חילופים ללא משמעות ומצד שני על היות ה'אם" מאוחרת לה' השאלה.

122. ראה לעיל הערה 57.

ההוכחה לאתור ה"אם" לה; השאלה יש ללמוד מהרחבת החרח שבו, יג.
ו, יג. תלוי בר, יא ומפתח אותו ע"י הוספת צלע נוספת לכל שאלה. הצלע
הרביעית שנוספה לצלע "הנצו הרמונים" היא אינה שאלה ולכן לא מענינו
לדון בה כאן.

שינוי טכסט שהם חילופי דגמים או מוצאים בהעמדת שאלות מספר ישעיהו
בנוסח המסורה לעומת נוסחן במגילת ישעיהו השלמה ממדבר יהודה.
גה"מ ישעיהו מ"ט, כד: "הִקְזַח מְגֹבֵר מִלְקוֹחַ וְאִם שְׂבִי צְדִיק יִמְלֹט"
נוסח המגילה, כה: "הִקְזַחוּ מִגְבוֹר מִלְקוֹחַ אִם שְׂבִי עִרִץ יִמְלֹט"
גה"מ ישעיהו נ, ב: "הַקְצֹר קְצֵרָה יָדֵי מַפְדוֹת וְאִם אִין כִּי פֶת לְהַצִּיל"
נוסח המגילה, נא: "הַקְצֹר קְצֵרָה יָדֵי מַפְדוֹת אִם אִין בִּי כַח
לְהַצִּיל"

גה"מ ישעיהו נ"ה, ה: "הַכְזֹה יִהְיֶה צוּם אֲבַחֲרֵהוּ יוֹם עֲזוֹת אֲדָם וְנִשְׁוּ
הַלְכֹף כְּאֲגָמוֹן רֹאשׁוֹ וְשֶׁק וְאִפְרַיִם יִצִּיעַ
הַלֵּקָה תִקְרָא צוּם יוֹם רְצוֹן לַיהוָה"
נוסח המגילה, נה: "בַּמְקוֹם וְשֶׁק" ו"יום" מופיעות המלים "שק"
ה"יום", היינו השמט ו' החיבור בשני המקומות.¹²⁵

בידוד הנושא

.בוריאגטים השונים של דגמי השאלה הנדונים מצויה תופעה ריסורית מענינת
שבה מבודד הנושא מתוך השאלה ומועמד לפניה כמו:
"טָרַף וְנִפְסָו בְּאִפּוֹ"
הלמענה מעוב ארץ ויעתק צור מקמנו (איוב י"ח, ד)
כלומר השאלה בצורתה הרגילה היתה צריכה להיות:
הלמענה, טורף נפש באפו, תעוב ארץ ויעתק צור מקמנו.
אך בידוד הנושא מתוך משפט השאלה ושימתו בראש השאלה משיג אפקט ריסורי
חזק יותר. אותה תופעה מצויה בסוסק שאלה אחר:
"וְהַתִּשְׁפָּט בֶן אֲדָם"
ו. הַתִּשְׁפָּט אֵת עִיר הַדָּמִים" (יחזקאל כ"ב, ב).

123. השינוי בהשפעת הסוסק שלאחריו.
124. חילופים אלה הם מתוך מערכת חילופים של ו' החיבור ראה קוטסר: הלשון והרעק הלשוני של
מגילת ישעיהו השלמה במגילות ים המלח וירושלים, תשי"ט עמ' 818-842. מענין שהחילופים הללו של
אם // ואם באים לידי ביטוי בתרגומים העתיקים, ראה שם, שם.
125. אותה תופעה ראה שם, שם.

יש לציין שתופעה זו ממשכה בלשון חז"ל, כמו:
 "תפילת ערבית: רשות או חובה"
 גם כאן בורד הנשא והוקדם לשאלות אלא שכאן לא מופיע כינוי רומן, כנראה
 מפני שהשאלה כאן היא קצרה מאד ומובנת בלעדיו.

הרחבת החרוז בדגם ה... א.ם... א.ם...

בדרך כלל הדגם היסודי של שתי השאלות ה... א.ם... הוא חרוז דו צלעי,
 אך יש ומורחבת כל אחת משתי הצלעות, משתי השאלות, לחרוז דו צלעי, כמו:

"הַמְבִינֶתְךָ יֶאֱכָר וְצַדִּיק
 אֵם עַל פִּיךָ יִבְרֶה נֶשֶׁר" (אויב ל"ט, כו-כו).
 יִפְרֵשׁ בְּנַפְשׁוֹ לְתִמְנָן
 וְכִי יָרִים קוֹפוֹ (אויב ל"ט, כו-כו).
 הצלע השניה שנתוספת כאן לכל אחת מן השאלות הגה מקבילה לצלע הראשונה
 אך יש והצלע השניה המתוספת הגה משלימה לצלע הראשונה כמו:

"הַחֲתָמָה אִישׁ אֵשׁ בְּחִיקוֹ
 אֵם יְהַלֵּךְ אִישׁ עַל הַנְּחָלִים
 וּבְנֵייו לֹא תִשָּׁרְפָנָה
 וְרַגְלָיו לֹא תִפְרָנָה" (משלי ר, כז-כח).
 כן בנוי על פי אותו עקרון הפסיק:

"הַצַּעֲקוֹתָ יִשְׁמַע אֵל
 אֵם עַל יְדֵי יַתְעַנֵּן" (אויב כ"ז, ט-ט).
 אֵם הַדּוֹגְמָאוֹת הַגִּ' לִי נִיתְנוּת לַהֲבֵנָה עַל פִּי הַצַּלַּע הַרְאִשׁוֹנָה בְּלִבְדֵי הַרִי יִשְׁנֶן
 דּוֹגְמָאוֹת שְׁבוּהֵן הַצַּלְעוֹת קִשּׁוּרוֹת בִּינֵיהֶן קִשּׁוּר הַדּוֹק כֹּל כֵּךְ שֶׁהַצַּלְעוֹת הַרְאִשׁוֹנוֹת
 אֵינֶן נִיתְנוֹת לַהֲבֵנָה בְּלַעֲדֵי הַצַּלְעוֹת הַשְּׁנִיּוֹת כְּמוֹ:

"הָאֱלֹהִי מְקָרֹב אֲנִי, נָאִם יְהוָה וְלֹא אֱלֹהֵי מִרְחֹק
 אֵם יִפְתָּר אִישׁ בְּמִסְתָּרִים וְאֲנִי לֹא אֲרָאֶנּוּ נָאִם יְהוָה" (ירמיהו כ"ג, כג-כד).

הרחבת חרוז כוו באה גם בדגם ה... א.ם... וא.ם... כמו:

"הָאֵף תִּפְרֵן מִשְׁפָּטִי
 וְאֵם זְרוּעַ כְּאֵל לֵךְ
 תִּרְשִׁיעֵנִי לְמַעַן תִּצְדַּק
 וּבְקוֹל כְּמוֹהוּ תִרְעַם" (אויב מ, ח-ט).
 כאן הורחבו שתי הצלעות של הדגם ה... א.ם... וא.ם... לארבע צלעות. וכן מצאנו
 הרחבה בדגם א.ם... א.ם... א.ם...

"אֵם תֹּאכְלֶנָה נְשִׁים פְּרִיָם
 אֵם יִהְיֶה בְּמִקְדָּשׁ ה'
 עֲלֵי טַפְחִים
 פֶּהֶן וְנִבְיָא" (איכה ב', כ).

127. ראה גם במדבר י"א, כב; יחזקאל ט"ו, ג.